

Čížmář, Zdeněk; Šmíd, Miroslav

Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.-16. století

Archaeologia historica. 2000, vol. 25, iss. [1], pp. 77-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140367>

Access Date: 19. 02. 2025

Version: 20250219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století

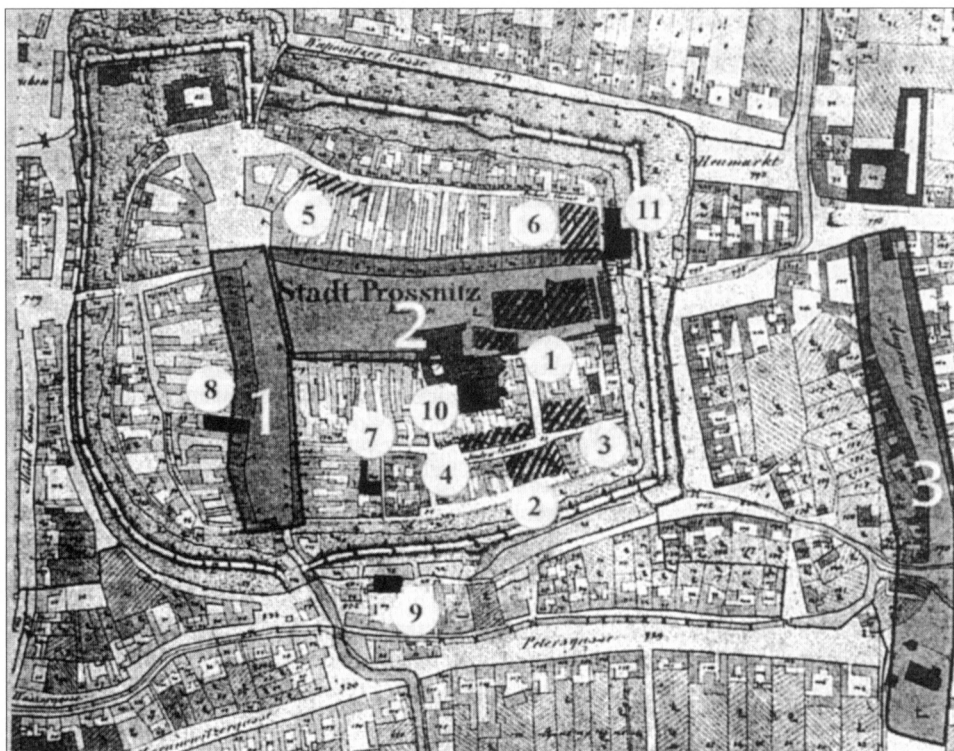
ZDENĚK ČIŽMÁŘ – MIROSLAV ŠMÍD

Řešení problematiky vzniku a vývoje menších poddanských měst není tak intenzivní, jako problematika větších center či jiných středověkých sídel (hradů, vesnic). Četnost písemných pramenů je také poměrně malá, což omezuje možnost sestavení uceleného pohledu na nejstarší etapu vývoje těchto středověkých sídel. Vyjímkou nejsou ani nejstarší dějiny Prostějova. Za posledních několik desetiletí však došlo v tomto ohledu v bádání o Prostějovu k výrazným změnám. Ne tak z hlediska rozmnožení písemných pramenů, ale naopak pokusy o jejich rozbor a interpretaci (Grůzová 1989; Karný 1999). Ty nám, spolu s výsledky menších či velkých záchranných archeologických výzkumů, dávají ucelenou sumu informací. S nimi se nyní pokusíme nastínit širší pohled na nejstarší dějiny města a uzavřít tak jednu etapu vývoje bádání.

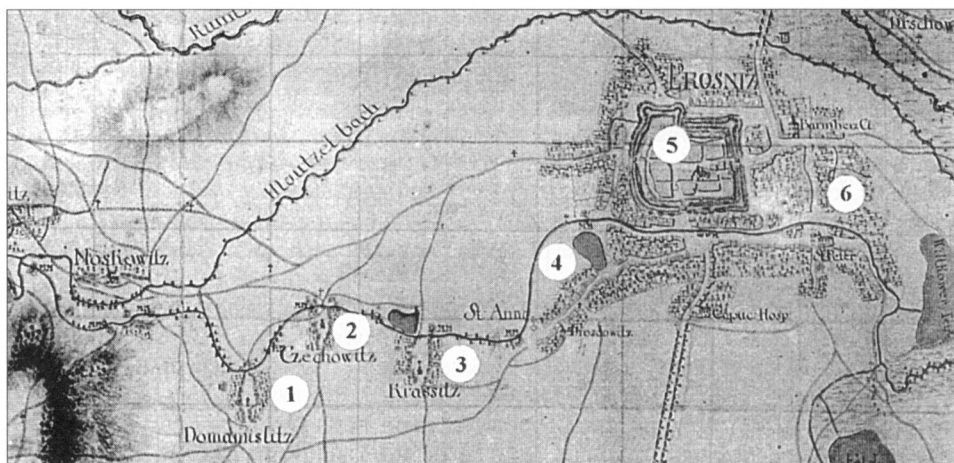
Pro vznik jakékoliv osady je důležité přírodní prostředí. Z geomorfologického hlediska se Prostějov nachází v okrsku Romžská niva, která je součástí podcelku Prostějovské pahorkatiny a celku Hornomoravského úvalu. Jedná se o akumulární rovinu podél řeky Romže. Ta má v rozšířené části kolem Prostějova název Prostějovská kotlina (Demek a kol. 1987, 438). Širší okolí dnešního města bylo sevřeno ze severu tokem říčky Hloučely a z jižní strany jejím bezejmenným ramenem (obr. 2, 18). Tím byl v uvozovkách vytvořen jakýsi ostrov. K osídlení byla vhodná mírně vyvýšená část u ramene Hloučely, nikoliv však v blízkosti jejího hlavního toku, kde docházelo k poměrně častým záplavám. Osídlení nacházíme v celém pásu od Domamyslic po Prostějov (obr. 2, 18), kde se podél bezejmenného ramene řeky vyskytuje i velmi intenzivní pravěké osídlení, zatímco prostor hlavního toku zůstává neosídlen (obr. 2).

Průběh archeologických výzkumů v jádru Prostějova byl poznamenán dobou v které mohly, či spíše nemohly být realizovány. Pouze sledovány mohly být plochy dnešního obchodního domu PRIOR (1 – obr. 1), či KASu – Kulturního a společenského centra (2 – obr. 1), městské tržnice (4 – obr. 1) a Investiční a poštovní banky (3 – obr. 1). Vůbec nebyly sledovány plochy, kde vznikla budova bývalého Městského výboru KSČ (5 – obr. 1) a asanovaného hotelu „U tří králů“ (6 – obr. 1). Tím došlo k nenávratnému zničení značného množství informací, které mohly mít zásadní význam pro řešení problematiky vývoje středověkého města. Od roku 1994 však nastává zlom, který je zapříčiněn rozvojem záchranných výzkumů v celém regionu. Tato skutečnost se projevila i ve výzkumech v historickém jádru města a jeho nejbližším okolí.

V roce 1994 je realizován první větší výzkum v prostoru Koželuhovy ulice (7 – obr. 1) v tzv. „židovských uličkách“, na něž navázal výzkum parcely v roce 1999. V roce 1995 je proveden záchranný výzkum při dostavbě České spořitelny na Žižkově náměstí (8 – obr. 1) a následujícím roce pak výzkum na Komenského ulici, při dostavbě budovy Jihomoravské energetiky a.s., již v prostoru před hradebním systémem města (9 – obr. 1). Téhož roku byla započata několikaletá etapa výzkumů a sledování prostoru augustiniánského kláštera (sezóny 1996–1999 – Čižmář–Šmíd 1997, Šmíd 1998; 10 – obr. 1). Řadu poznatků se podařilo získat i z drobnějších liniových staveb. V roce 1996 proběhla výstavba kabelovodu v prostoru před hradebním systémem, kdy byl zachycen druhý městský příkop s nárožím mostu. V roce 1997 byl sledován výkop pro kabel nízkého napětí v ulici U spořitelny, který zachytil průběh městské hradby a ve stejném roce výkop pro inženýrské sítě na náměstí T. G. Masa-

Obr. 1. Katastrální mapa města Prostějova z roku 1833 s vyznačením jednotlivých nezkoumaných a zkoumaných ploch (Karný 1999, 10). 1 – obchodní dům PRIOR, 2 – KAS, kulturní a společenské centrum, 3 – IPB, a. s., 4 – městská tržnice, 5 – budova bývalého městského výboru KSC, 6 – hotel „U tří králů“, 7 – Koželuhova ulice, 8 – Žižkovo náměstí – Čs. spořitelna, 9 – Komenského ulice, 10 – augustiniánský klášter, 11 – Hlaváčkovo náměstí/Serhovni ulice.

Obr. 2. Výřez z mapy prvního vojenského mapování z roku 1781, kde jsou patrné jednotlivé ulicové vesnice. 1 – Domamyslice, 2 – Čechovice, 3 – Krasice, 4 – Drozdovice, 5 – Prostějovice, 6 – Újezd.

ryka 16. Zde se podařilo zdokumentovat a ověřovat 2,5 m mocný sled vrstev od poloviny 13. století do současnosti. Velké plošné výzkumy vyvrcholily prozatím průzkumem části parcely středověkého domu na Hlaváčkově náměstí/Šerhovní ulici v roce 1998 (11 – obr. 1). Z některými důležitými výzkumy je nutné seznámit se podrobněji.

Prostějov, Koželuhova ulice 1994, 1999

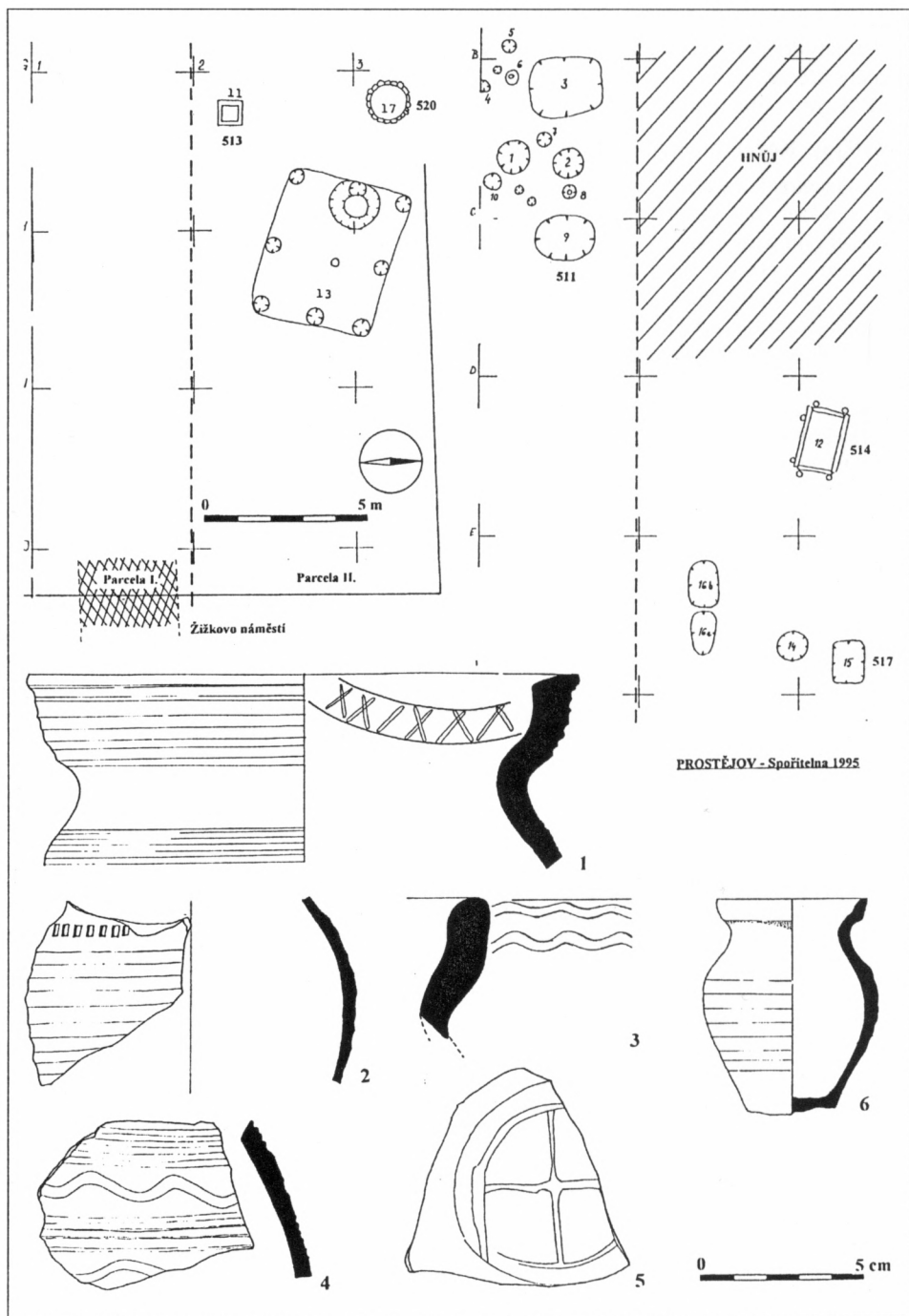
Na parcele bývalého domu 6 na Koželuhově ulici bylo v roce 1999 položeno pět sond, které navázaly na výzkum z roku 1994 (7 – obr. 1). Tím jsme získali první ucelenější obraz o vývoji týlu parcel středověkých domů stojících na východní straně dnešního Žižkova náměstí a jejich postupného přerodu k židovské čtvrti 16. století (Čižmář–Šmíd 1999b, 69–71).

Z výzkumu v roce 1994 pochází, z rozhraní nejnižší kulturní vrstvy a podloží, soubor keramiky z přelomu 12./13. století, což jsou nejstarší raně středověké nálezy z tohoto prostoru. Pak je doložen časový hiát, který se projevuje především absencí archeologického materiálu a trvá do poloviny 14. století. Další poznatky jsou ve svém rámci shodné z obou sezón výzkumu. Od poloviny 14. století zde začíná výraznější sídlištní aktivita, která se však váže k domům na Žižkově náměstí. Projevuje se několika většími zahluobenými objekty a kúlovými jamkami. Ty dosvědčují existenci nadzemních staveb, z největší pravděpodobností však hospodářského charakteru. Velkou sídlištní aktivitu dokládá především horizont z průběhu 15. století. Opět zde byly zachyceny drobné zahluobené objekty, ale především výrazný soubor nálezů, který reprezentuje keramika, železné předměty a především unikátní kolekce nepolévaných kamnových kachlů s heraldickými motivy ze závěru 15. století a počátku 16. století. Jedná se o první ucelenější soubor z Prostějova. Za pozornost stojí i celá miniaturní napodobenina brněnského poháru, v našem prostoru zcela ojedinělá. Do druhé poloviny 15. století lze zařadit i soubor tří drobných hliněných plastik – dvou světců a nahého andílka, třímajícího v rukou římské jablko a ptáčka. Ten se stal po Olomouci, spolu s unikátní plastikou oblečeného andílka, nalezeného při výzkumu v roce 1994, nejvýraznějším souborem drobných plastik tohoto období na Moravě (Čižmář–Šmíd 1999b, 70).

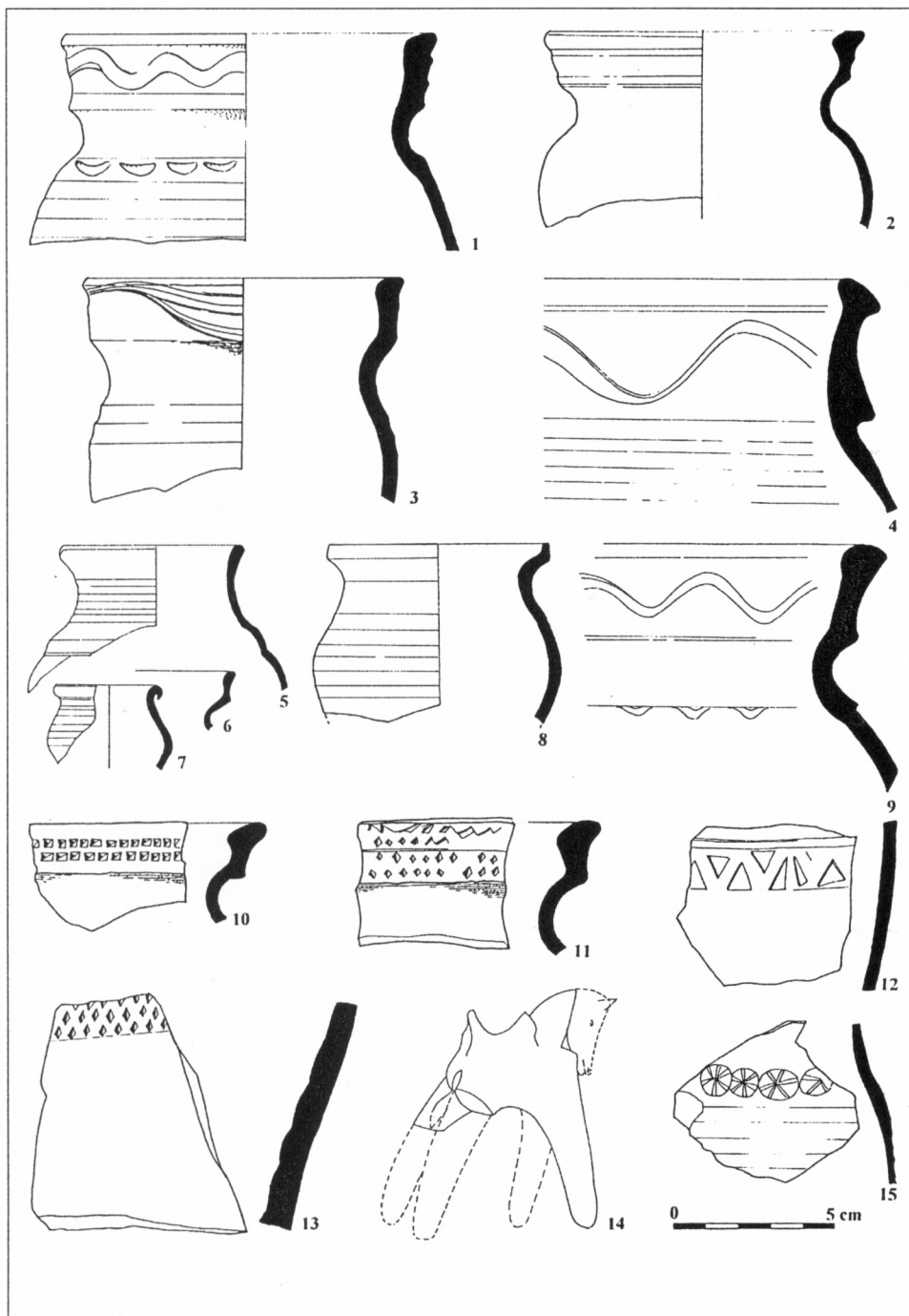
V průběhu 16. století dochází v prostoru Koželuhovy ulice ke stavebním aktivitám. Vzniká zde městská zástavba, související s rozvojem židovského města. Na výzkumu v roce 1999 jsme ve fragmentech zachytili základy kamenného domu z tohoto století, ke kterému se vážou výrazné sídlištní vrstvy, čtvercová jímka s dřevěným roubením, studna a pravděpodobně i dřevěný nadzemní objekt, sloužící jako sklad. Z nálezů keramiky má největší význam především tzv. sváteční glazovaný talíř s barevnými rostlinnými motivy a centrálním motivem většího ptáka (kura, tetřívka?), který je první celou nádobu takového typu z Prostějova (Čižmář–Šmíd 1999b, 71). Za důležité pokládáme i velký soubor drobných bronzových předmětů. Ty zde v průběhu 16. století dokládají existenci pasířské dílny. Velmi zajímavým se stal objev základu a podlahy nadzemního skladu. V zánikovém horizontu objektu se nám podařilo nalézt, mimo běžných nálezů a zbytků tkanin, unikátní olověnou plombu. Ta má kruhový tvar s centrálně umístěnou tudorovskou růží ohraničenou perlou. Ve vnějším mezikruží, které je na vnějším okraji vymezeno francouzskými liliiemi je nápis GVILHELMUS ALMANDETE a vročení 1583. V poslední době byla problematika olověných plomb podrobně zpracovaná (Hunka 1999). Tento typ je poměrně přesně datován do rozmezí let 1570–1583 a většina je jich spojena s vládou anglické královny Alžběty II. (1558–1603). Jejich výskyt je spjat s pronikáním anglických obchodníků se suknem v rozmezí let 1558–1625 na trhy střední Evropy (Hunka 1999, 304). Výskyt této obchodní plomby pak můžeme v širší souvislosti spojit s všeobecným rozmachem města za období Pernštejnů (Čižmář–Šmíd 1999b, 71).

Prostějov, Česká spořitelna 1995

V červnu a říjnu roku 1995 proběhl v rámci dostavby budovy České spořitelny na Žižkově náměstí (8 – obr. 1) záchranný archeologický výzkum, kterým se naskytla možnost prozkoumat větší plochu v nejstarší části středověkého města. Ta měla rozlohu cca

Obr. 3. Prostějov – Žižkovo náměstí – Čs. spořitelna 1995. Půdorys plochy a výběr nálezů z objektu 13 (1–5) a vrstev (6).

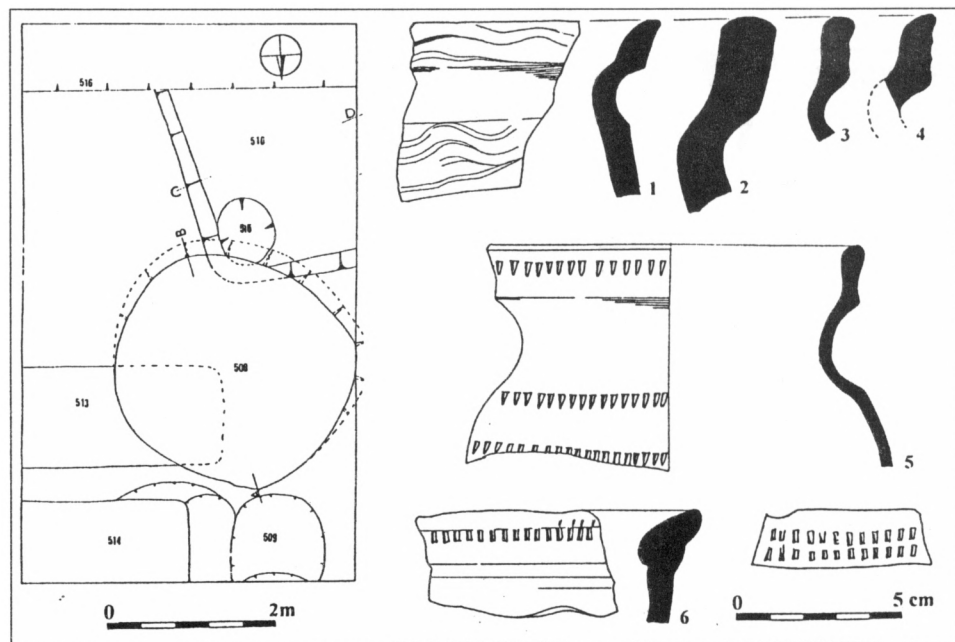

Obr. 4. Prostějov – Žižkovo náměstí – Čs. spořitelna 1995. Výběr nálezu z 2. poloviny 13. a průběhu 14. století.

560 m² a byla značně poškozena suterénními prostorami novodobé zástavby. Přesto se podařilo zachytit, zdokumentovat řadu skutečností a prozkoumat 17 středověkých a novověkých objektů (obr. 3). Důležitý je především severní a východní profil parcely, kde se naskytla ojedinělá příležitost zdokumentovat a ovzorkovat sled středověkých a novověkých vrstev o mocnosti 2,6 m od 13. století do současnosti (Šmíd 1995, 74–76). V profilech se nacházely i mocné požárové horizonty z průběhu 14. století a jižní části východního profilu byla identifikována hliněná podlaha středověkého domu (obr. 3).

K nejdůležitějšímu objevu došlo ve čtvercích A a B 1, kde byl nalezen v drobné kaolínové nádobce (obr. 3:6) depot 17 stříbrných brakteátů. Ty byly raženy v letech 1270–1278 (Cach, typ 976 – Šmíd 1995, 74–76; 1999, 452). Za pozornost stojí také kompletní půdorys zemnice (objekt 13 – parcela II). Ta měla rozměry 4,7×4 m. Bohužel byla značně porušena novodobými suterény domu. Základem konstrukce celé stavby byly dřevěné kůly o průměru 40–50 cm, zapuštěné v rozích a ve středu každé ze stěn (obr. 3). V zásypu objektu se nacházely keramický materiál první poloviny 13. století – tzv. pozdněhradištní tradice (obr. 3:1, 3-4) a keramika průběhu 2. poloviny 13. (obr. 4:5–8) a 1. i 2. poloviny 14. století (obr. 4:1–4, 9–15). Ojedinělým nálezem je neúplná hliněná hračka koníka se sedlem, která je datovaná do přelomu 13./14. století (obr. 4:14).

Výzkum byl důležitý nejen svými nálezy, ale i zjištěním alespoň částečné prostorové dispozice jednotlivých objektů a zachycením rozhraní parcel dvou domů (obr. 3). Šířka každé se pohybovala od 7 do 8 metrů. Na parcele I se podařilo zachytit podlahu nadzemního domu (obr. 3) a ve čtvercích B/C1 několik zahluobených objektů, které souvisí s jeho hospodářským zázemím (obr. 3). Na parcele II byla zachycena polozemnice (objekt 13), několik objektů, které souvisí s existencí zázemím domu a ve čtvercích B/C2 pak vrstvy hnoje a dalších navážek. To svědčí o tom, že poměrně velká plocha týlu parcely (10×10 m) jednoho ze středověkých domů sloužila jako smetiště (viz. obr. 3).

Obr. 5. Prostějov – augustiniánský klášter 1996. Výřez plochy s rohem zemnice 510. 1–4 – výběr nálezů 2. poloviny 13. století z jámy 510; 5 – keramika 2. poloviny 14. století z jámy 509; 6 – keramika 2. poloviny 14. století z vrstev.

Prostějov, augustiniánský klášter 1996–1999

Prostor augustiniánského kláštera v Prostějově je pečlivě sledován již několik let. Dosavadní archeologická zjištění nám podala i jistou sumu informací o nejstarším vývoji města. Ke krátkým dějinám kláštera máme velmi málo informací. Společně s archeologickými prameny nám dávají poněkud ucelenější obraz o jeho pohnuté historii. Archeologicky byla zkoumána a sledovaná plocha ambitu a presbytáře kaple Nejsvětější Trojice.

V roce 1996 byly v prostoru ambitu položeny dvě sondy. V nejnižší úrovni sondy č. 1 se podařilo zachytit několik objektů ze 13. a 14. století, tedy z doby před založením kláštera. Nejstarším a nejdůležitějším objektem bylo nároží zemnice s vnitřní kůlovou konstrukcí (obr. 5). Keramika a v jamce nalezený stříbrný brakteát ji bezpečně datují do poslední třetiny 13. století (obr. 5:1–4). Zbylá část zemnice nebyla z menší míry sondou zachycena, podstatně větší část však zničila obvodová zeď ambitu (Čížmář–Šmíd 1997, 54). Z objektu 509 a druhotně z vrstev jsou na ploše ambitu doloženy nálezy kolkované keramiky z 2. poloviny 14. století (obr. 5:5–6).

Roku 1391 je založen augustiniánský klášter, který se stal tehdy se svým kostelem a kamennou architekturou dominantou rozvíjejícího se města. Nebylo mu však práno dlouhého trvání, když byl v roce 1423 vypálen husitskými vojsky (Grúzová 1989, 9). Mniši uprchli do Olomouce a klášter již nebyl obnoven. Od 15. do 18. století slouží plocha ambitu kláštera k pohřbívání a to příslušníků nižší šlechty, měšťanů i prostých občanů města (Čížmář–Šmíd 1997, 54, 56–59). To plně prokázal archeologický výzkum, kdy zde byly zachyceny jednotlivé horizonty hrobů, ale i tři náhrobky z první poloviny 16. století.

Prostějov, Hlaváčkově náměstí/Šerhovní ulice 1998

Od konce ledna do konce října 1998 probíhal na parcele polyfunkčního domu a jeho zamýšlené přístavby na Hlaváčkově náměstí/Šerhovní ulici záchranný archeologický výzkum, který byl rozdělen do dvou etap.

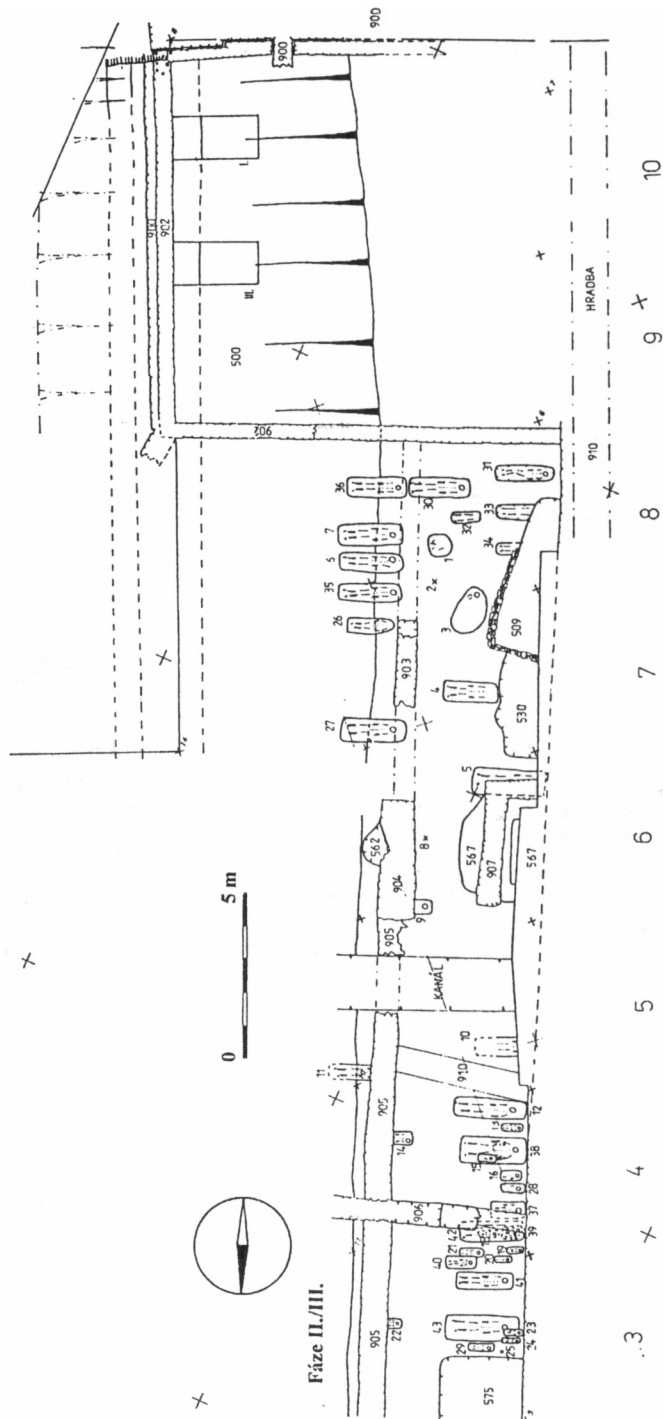
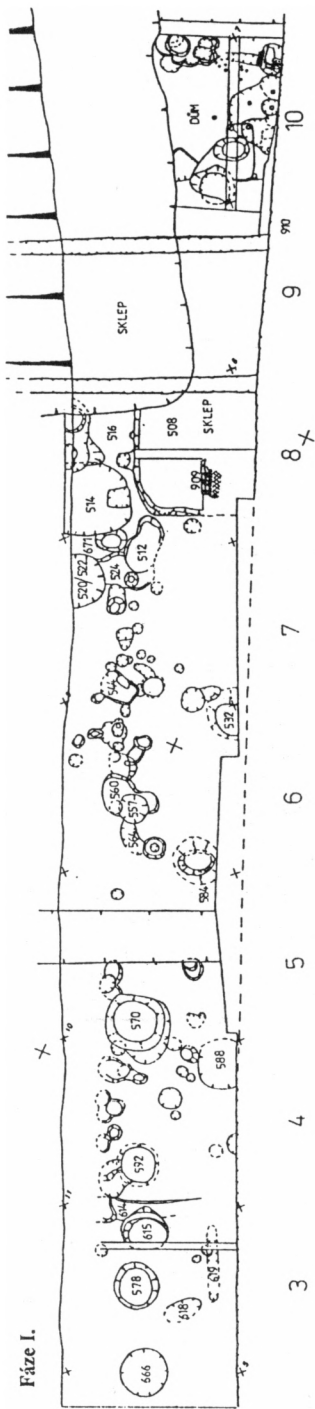
První etapa probíhala v souvislosti s rekonstrukcí sklepních prostor pod stávající budovou. Již při těchto stavebních aktivitách došlo k zachycení 5 větších zahloubených objektů (501–505) a části prvního městského příkopu (500). Ve výplni objektů byly identifikovány výraznější požárové, destrukční horizonty (např. jáma 501). Na základě sporadického materiálu jsou datovány pouze rámcově do rozmezí 13.–15. století.

K nejvýznamnějšímu nálezu došlo v prostoru místnosti v jihozápadním rohu budovy. Při kopání šachty navážkami příkopu na geologické podloží byl, v hloubce 3,2 m od dnešní úrovně terénu objeven oblouk (zeď 900B). Měl orientaci V–Z a nasedal na nosný pilíř (zeď 900C). Severním směrem pak z oblouku vybíhal základ mohutné zdi 900A. Nosný pilíř byl založen na dně příkopu, na kompaktním šterkovo-písčitém podloží (100). Částečně zjištěné rozměry činily 1,24×1,45×0,5 m. Oblouk (900B) měl rozpětí cca 2,8 m, sílu zdiva 0,55 s maximálně zjištěnou šířkou 1 m. Všechny tři zdi byly do sebe provázané a jejich struktura byla také totožná. Tvořily ji velké lomové kameny, které byly spojovány kvalitní bílou, vápennou maltou. Pilíř a oblouk byly touto maltou zomítány. V oblouku se objevil druhotně použitý gotický článek a gotická cihla (Čížmář 1998, 84–85). Severním směrem od pilíře 900C byly objeveny 3 řady dřevěných kůlů, které byly zasazeny do dna příkopu (obr. 7).

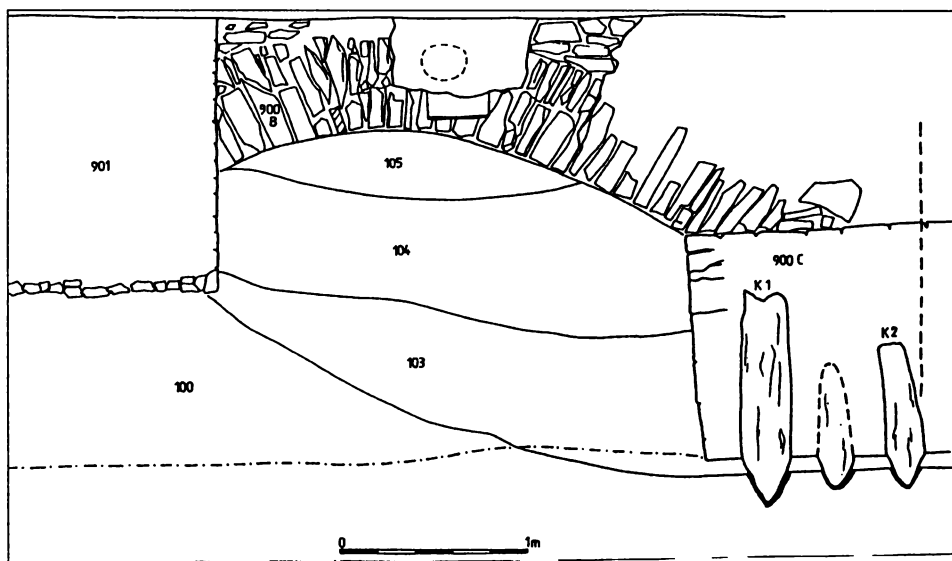
Po asanaci budov na Šerhovní ulici bylo přikročeno ke statickému zajištění vnější nosné zdi. Zde jsme měli možnost zdokumentovat stratigrafický vývoj prvního městského příkopu, od úrovně dnešního terénu až po jeho dno. Podařilo se zjistit i jeho parametry. Měl neckovitý tvar široký od 10 do 12 m a dosahoval 5 m hloubky. Ze dna (K133) se podařilo získat keramický materiál, který je kladen do 1. poloviny 16. století, tedy do období, kdy bylo dokončeno a začalo sloužit městské opevnění (Čížmář 1998, 85).

Druhá etapa záchranného archeologického výzkumu probíhala před započítím vlastní dostavby, na ploše asanované zástavby Šerhovní ulice. Předpokládali jsme, že zde bude možné sledovat vztah hradby a příkopu, a že se zde případně vyskytnou další archeologické objekty. Mezi okrajem příkopu a předpokládanou městskou hradbou byla vzdálenost 5–6 m.

Obr. 6. Prostějov – Hlavačkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Celkový plán zkoumané plochy.

Obr. 7. Prostějov, Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Jižní profil příkopu s dřevěnými piloty a části Olomoucké brány.

V této volné ploše se při začišťování začalo rýsovat množství zdí, zahloubených objektů a kostrových hrobů, což bylo do jisté míry překvapením. V neporušené ploše, o celkové rozloze cca 300 m², jsme postupně identifikovali zdivo mladší zástavby, kostrové pohřebišťe ze 17.–18. století a velkou část původní parcely středověkého domu (část vlastního nadzemního domu, sklep, nadzemní kúlové stavby a zahloubené objekty hospodářského charakteru – obr. 6). Celkem se jednalo o 123 zahloubených objektů s 233 kontexty a 43 kostrových hrobů (Čizmář 1998).

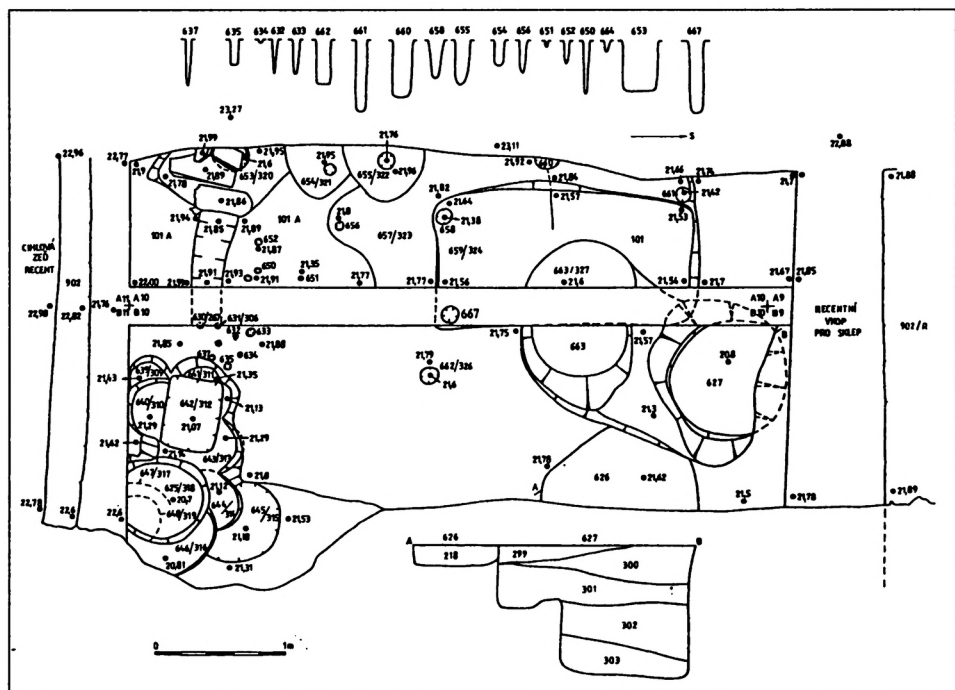
Nejstarší nálezy reprezentují dvě sídlištní jámy (514, 516 – obr. 6). Ty se svým zásypem, umístěním mimo hranice středověké parcely a nakonec i sporadickým archeologickým materiálem vyčlenily z mladších středověkých objektů. Hrnce esovitě profilace na sobě nesou výzdobu oběžných širokých horizontálních žlábků a na podhrdlí řadu vertikálních hlubokých vrypů. Doplnují je chronologicky méně citlivé zlomky z větších zásobnic. Jedná se o keramiku tzv. pozdněhradištní tradice, kterou lze klást na přelom 12./13. století a do první poloviny 13. století.

Nadzemní dům

Na počátku 14. století dochází v tomto prostoru k významné stavební aktivitě. Vzniká zde typický příklad středověké parcely s nadzemním domem hrázděné konstrukce, sklepen a hospodářským zázemím (obr. 6; 8). Byly identifikovány dvě úrovně propálených podlah (010, 011), které rámcově rozdělily vývoj domu a to na tři fáze v časovém úseku 14.–1. poloviny 15. století. Z celkové dispozice vyplývá, že se podařilo zachytit pouze závěr domu s jedním nárožím a s vnitřním členěním na dvě místnosti. Přední část se nacházela jižním směrem mimo zkoumanou plochu, pod dnešní komunikací a chodníkem (obr. 6, 9). Ani západní část domu se nedochovala, protože byla zničena mladší zástavbou Šerhovní ulice a výstavbou středověkého opevnění. K celkové dispozici zachycené střední a severovýchodní části domu lze říct následující. Dům byl založen na původním půdním krytu. Podlahu tvořila udusaná vrstva druhotně přepálené spraše (K295, 001). Z ní pak byly vyhloubeny jámy pro vsazení nosných dřevěných kůlů. Maximální délka zjištěné části domu činila 5,2 m a šířka 5 m. U východní hrany zkoumané plochy se podařilo zachytit kúlovou

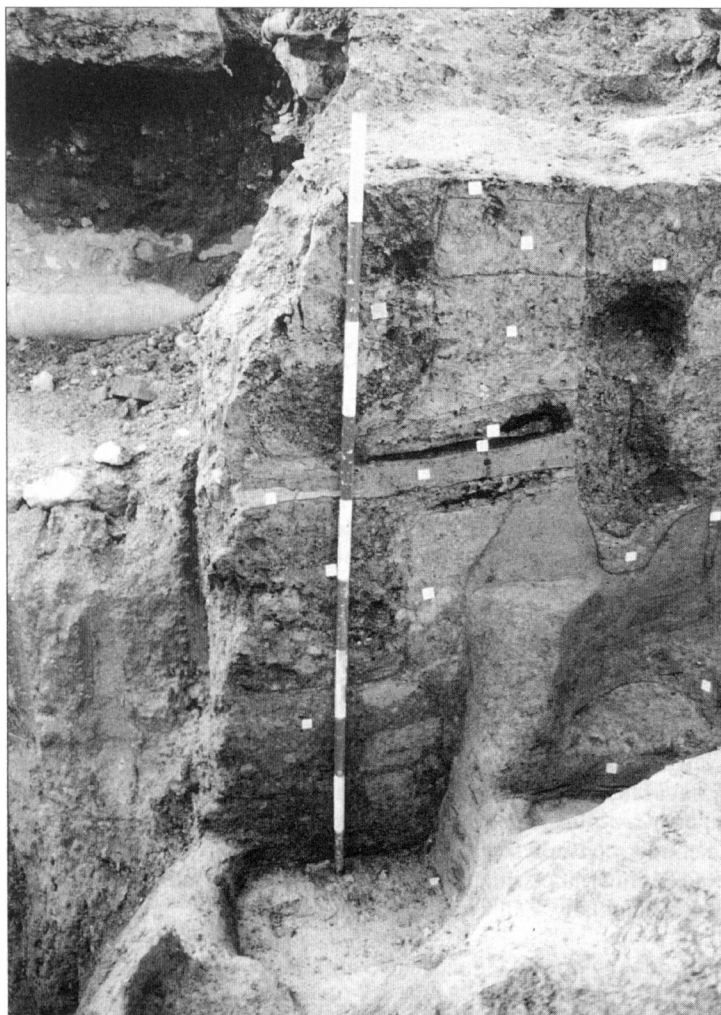

Obr. 8. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Celkový pohled na část zkoumané plochy středověkého domu se sklepem a objekty hospodářského zázemí.

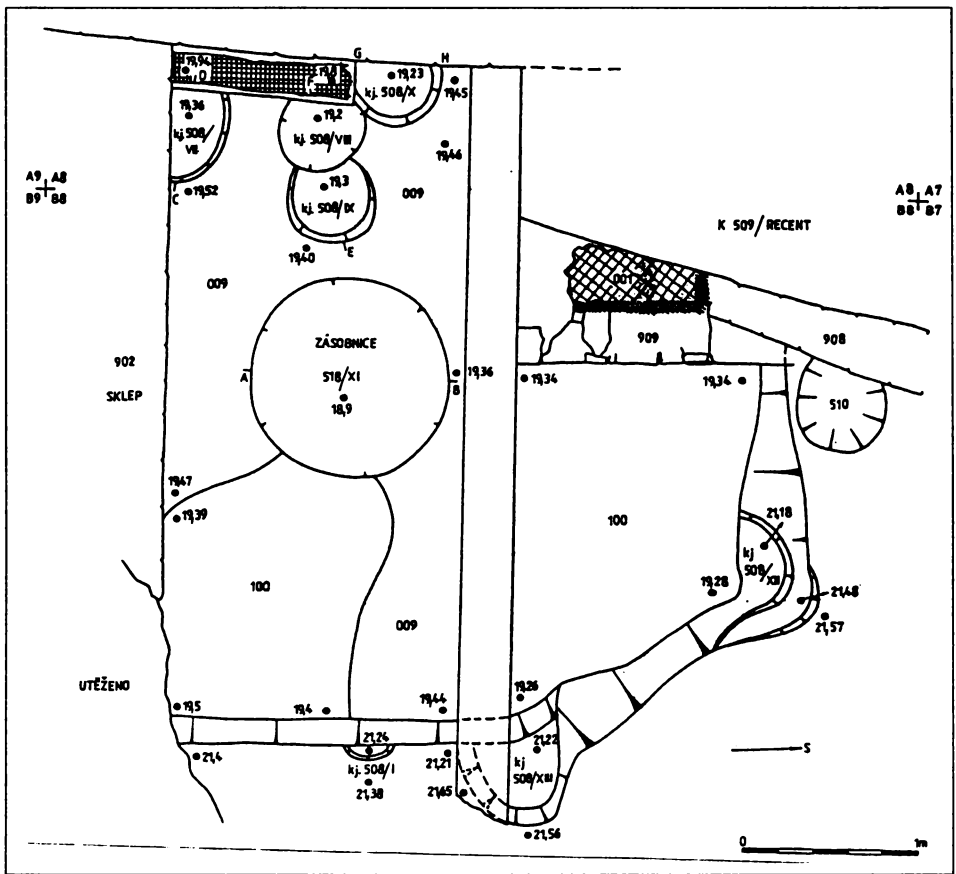

Obr. 9. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Půdorys starší fáze nadzemního domu.

jámu pro okrajový nosný sloup domu a vedle něho další (jámy 625, 639–646, 648 – obr. 9–10). Pokud bychom připustili možnost existence pouze jednoho nosného sloupu, pak byl tento prokazatelně 10× reparován a to přibližně ve stejném místě (obr. 9–10). Pravděpodobněji se však jeví možnost, že se jednalo o dvojici sloupů u nichž proběhla reparace 4–5krát. Dva metry západně se nacházela další mohutná kúlová jáma (653). Mezi nimi byl mělký žlábek a podél něho systém drobných dutých kúlových jamek, z nich některé dosahovaly hloubky až 0,6 m. S velkou pravděpodobností se jedná o pozůstatek vnitřní příčky domu (obr. 9). Severním směrem se vyskytla řada dalších mohutných kúlových jam, z nichž některé byly opět reparovány (např. jámy 653–655, 669). Ty souvisí s druhým prostorem domu. S touto starší fází souvisí ještě mělká kruhová jáma 657 a mohutná kúlová jáma 633. Z celkové terénní situace je zřejmé, že v průběhu 14. století došlo několikrát k renovaci, či přestavbě domu. Získaný archeologický materiál nám tuto nejstarší fázi datuje do průběhu 14. století (obr. 13:4–6). Druhá fáze domu souvisí opět s přestavbou či opravou domu (např. jámy 647, 660, 668). Vývoj této fáze končí ještě ve 14. století mohutným požárovým hori-

Obr. 10. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Detail stratigrafické situace nároží nadzemního domu.

Obr. 11. Prostějov, Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Půdorys sklepa (jáma 508).

zontem (K267), který znamenal kompletní zničení domu. Dosahoval síly až 35 cm. Může souviset s řadou událostí, ať lokálními požáry, o kterých nemáme zprávy v písemných pramenech nebo i o důsledek markraběcích válek tohoto období. Stopy požáru jsme nacházeli i v jiných objektech – ve sklepech (508/K161), v zásobnících a odpadních jamách (570/262) či kúlových jamách (527–528, 541 aj.). Požár však neznamenal konec sídelních a stavebních aktivit, jak dokládá třetí fáze domu. Na konci 14., případně počátku 15. století byl dům obnoven. Zhruba o půl metru výše byl na troskách a navážkách starších fází vybudován v identické dispozici další dům. Dokládá to nová podlaha z dusané spraše (K308, 011) a řada kúlových jam (621–624), které byly zachyceny především na profilech. Ty protínají jak horizonty navážek, vzniklé po zániku starších fází domu, tak i vlastní požárový horizont (K267 – obr. 10). Z výplně kúlových jam a destrukčního požárového horizontu pochází pokročilejší keramika, včetně fragmentů loštických pohárů (obr. 13:1–3). Ty nám datují tuto fázi, včetně definitivního zániku stavby, do 1. poloviny 15. století. O dalších stavebních aktivitách nemáme doklady. Zánik nejmladší fáze domu lze teoreticky spojit s událostmi husitského hnutí.

Sklep

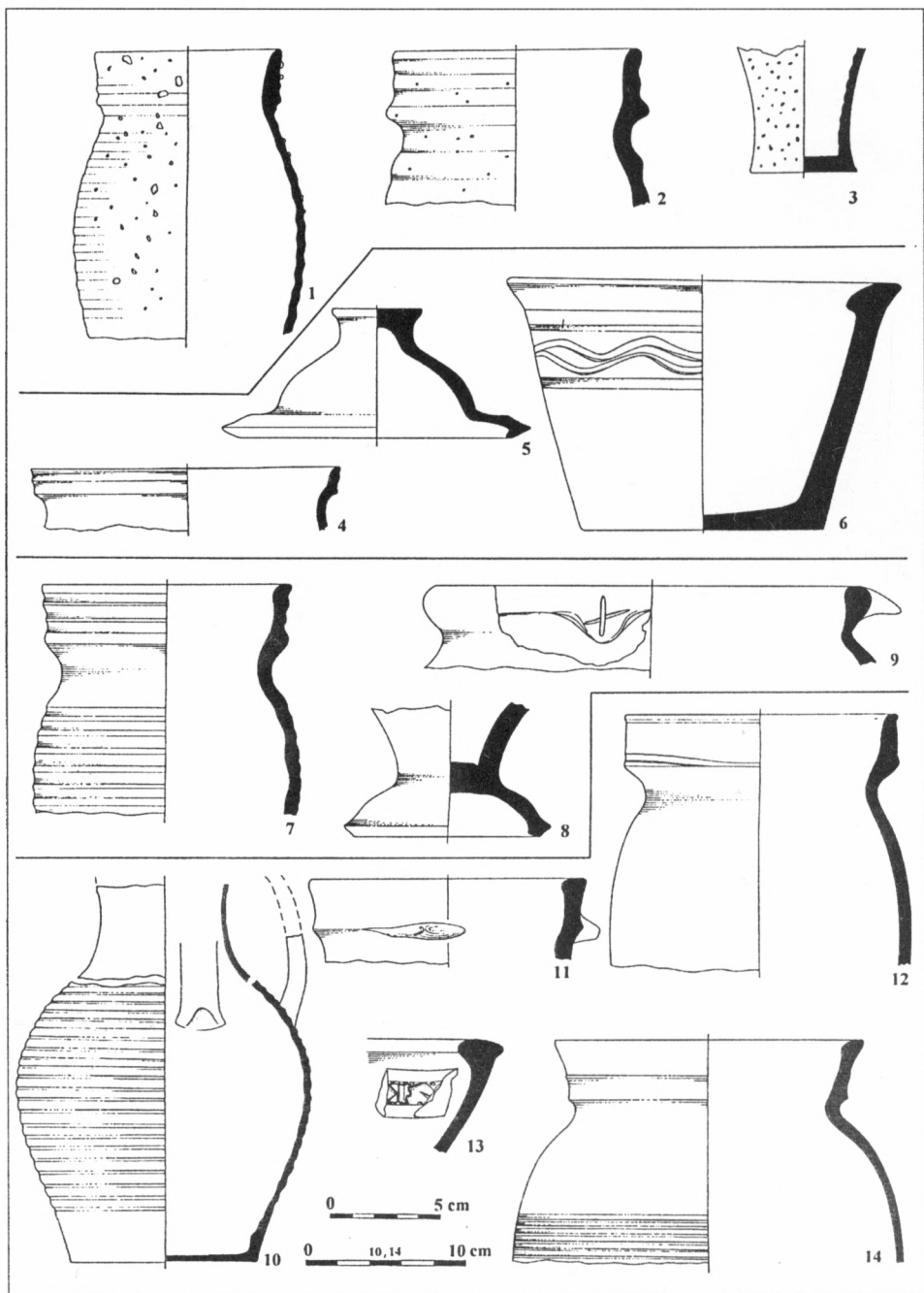
Pět metrů severním směrem od závěru nadzemního domu začínala část velkého zahloubeného objektu, ve kterém byl později identifikován sklep (obr. 6; 11). Podánilo

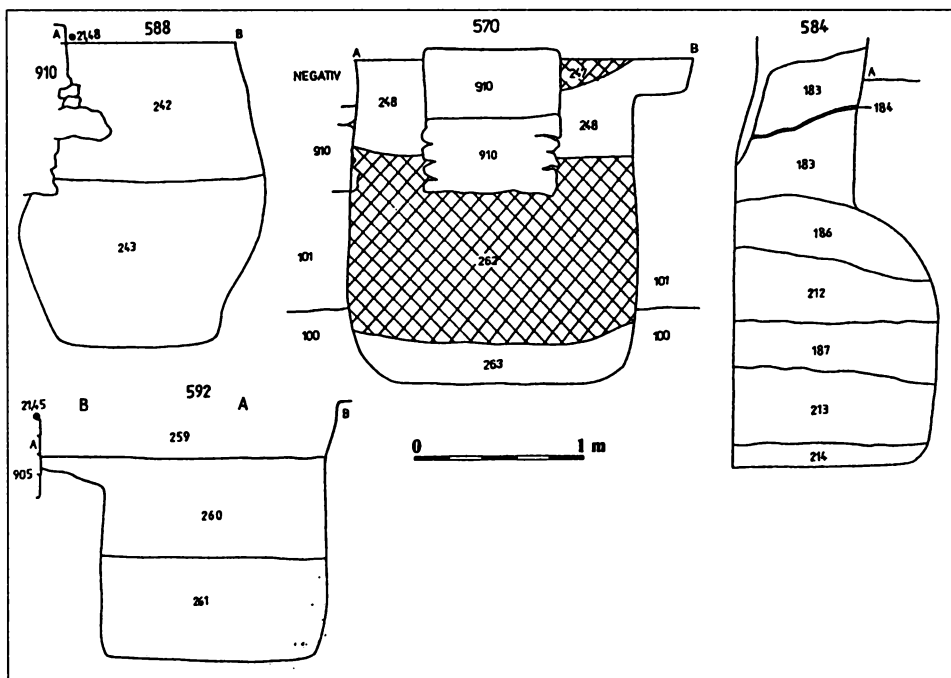
Obr. 12. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Severní profil sklepa (jáma 508).

se zachytit jeho severovýchodní roh. Jižní část sklepa byla paradoxně porušena a zničena novodobým sklepem se zdi 902 (obr. 6). Maximálně zjištěné rozměry objektu byly 3,6×3,6×2,7 m. Sklep měl pravděpodobně čtvercový či obdélný tvar s mírně šikmými stěnami a rovným dnem. Na profilu (obr. 12) bylo zjištěno několik desítek vrstev a 8 úrovní podlah. Tři z nich jsou označeny zcela jistě jako podlahy (002–003, 009); zbylé pak lze označit jako pokusy o vybudování podlah, nebo se jedná o destruované části stěn (004–008). Objekt protínal celou sprašovou návějí a byl zahlouben 0,6 m do úrovně štěrkové terasy. Podlahy nám rozdělují i časový vývoj tohoto objektu na tři fáze. Na dně objektu se nacházela první z dusaných podlah (009) o mocnosti až 10 cm. Z ní byla ještě zahloubena menší zásobní jáma 508/XI (110 cm, hl. 40 cm) a několik větších kúlových jam (508/VII–X – 0,5–0,6 m), které můžeme interpretovat jako konstrukční prvky sklepa (obr. 11). Nad touto podlahou se nacházela vrstva štěrku a další horizonty sprašových lavic, přerušované tenkými mikrovrstvami tmavých hlín. Celková mocnost těchto kontextů činila 140 cm. Svědčí to o velmi rychlém zániku a destrukci dolní poloviny objektu, u něhož se pravděpodobně projeví jeho konstrukční nedostatky (obr. 12). Archeologický materiál datuje tuto fázi do průběhu první poloviny 14. století. Vyskytují se menší tvary hrnců s římsovitými okraji a oběžnou vhloubenou výzdobou (obr. 13:7). K zajímavostem patří zlomek okraje hrnce s jazykovitým výčnělkem s motivem kříže (obr. 13:9) či spodní část kahanu na nožce (obr. 13:8). Soubor keramiky doplňují především železné předměty – stavební kování, masivní podkovy aj.

V hloubce 60–80 cm od úrovně povrchu podloží byla vybudována podlaha 002, kterou ztotožňujeme s druhou fází sklepa. Její zánik dobře dokládá mohutný požárový horizont (K161), kdy došlo k vyhoření a destrukci nadzemní konstrukce (obr. 12). Síla požárového horizontu (K161) dosahovala až 50 cm. V propálené podlaze bylo identifikováno několik kúlových jam, které opět dokládají existenci nadzemní konstrukce (508/II–V). Pravděpodobně v tomto období vzniká i obdobná konstrukce po obvodu objektu (508/I, XII–

Obr. 13. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Výběr materiálu z výzkumu. 1–3 – mladší fáze domu z 1. poloviny 15. století; 4–6 – starší fáze domu z průběhu 14. století; 7–9 – první fáze sklepa (508); 10–14 – druhá fáze sklepa (508).

Obr. 14. Prostějov – Ilaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Příkladů profilů zásobních a odpadních jam 14. století.

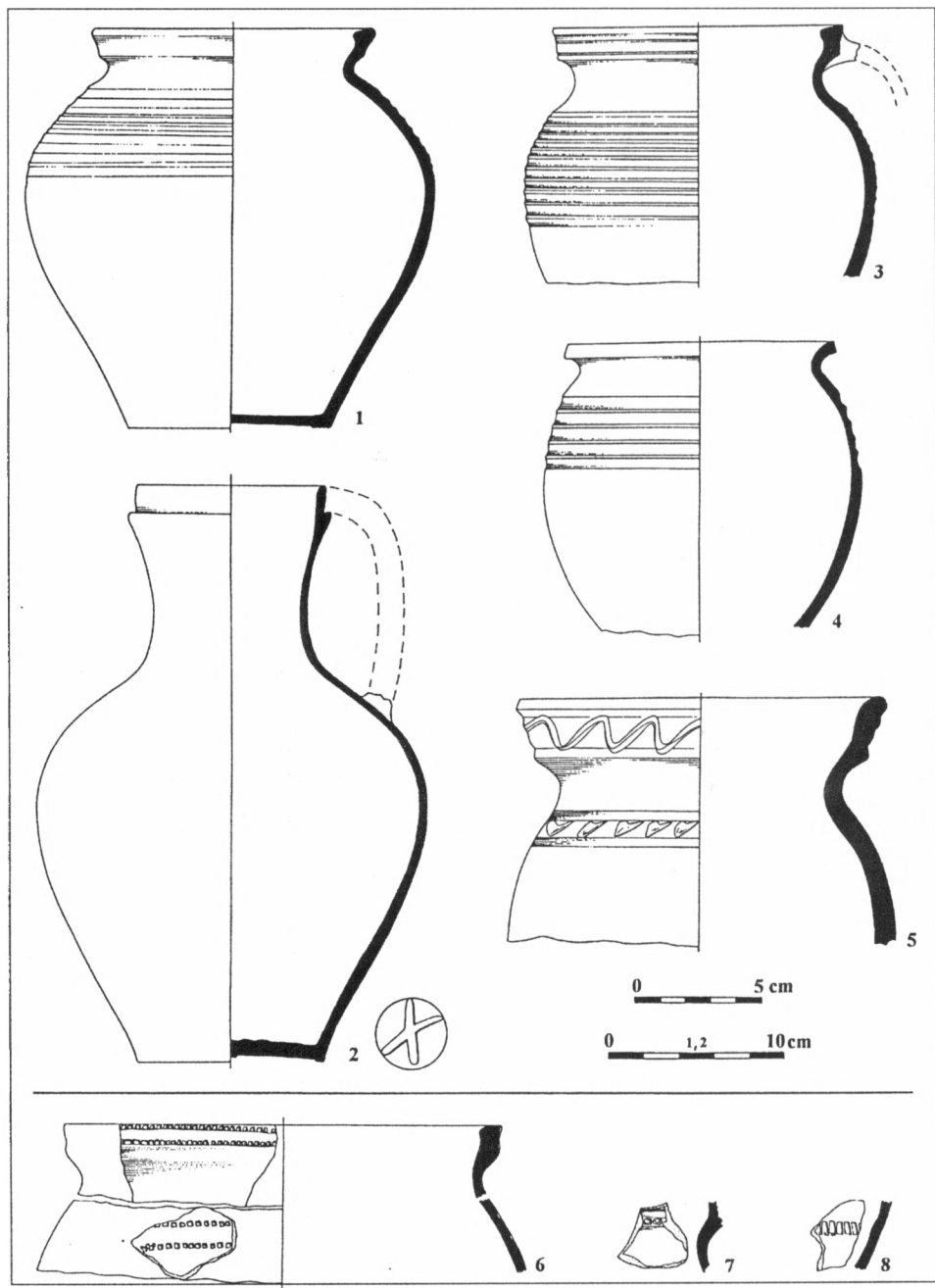
XIII – obr. 10). Keramika (obr. 13:10–14) nám opět umožňuje datovat druhou fázi sklepa do průběhu první poloviny 14. století. K zajímavostem patří zlomek misky či mísy s černošedým, leštěným povrchem. Na rozšířeném okraji se nacházel nápis, z něhož se zachovaly dvě písmena – S a K (obr. 13:13). Na požárovém horizontu (K161) vzniká třetí podlaha (003), která se nacházela v hloubce 40 cm. Tato závěrečná etapa vývoje objektu nám přinesla zajímavé poznatky. V západní části sklepa byl na podlaze vybudován kamenný krb z lomových, na sucho kladených kamenů (909 – obr. 11). Vnitřní prostor topeniště byl vymazán jílem a to dno i stěny. Jižním směrem vycházela do prostoru objektu předpeční jáma a u jejího východního okraje se nacházela hromada popela. Toto zjištění dokládá, že objekt ve své nejmladší fázi nesloužil svému původnímu účelu sklepa, ale byl využit k hospodářské činnosti (sušárna a pod.). Zlomky keramiky s radélkovou výzdobou nám tuto fázi datují do 2. poloviny 14. století (obr. 15:6–8).

Hospodářské zázemí

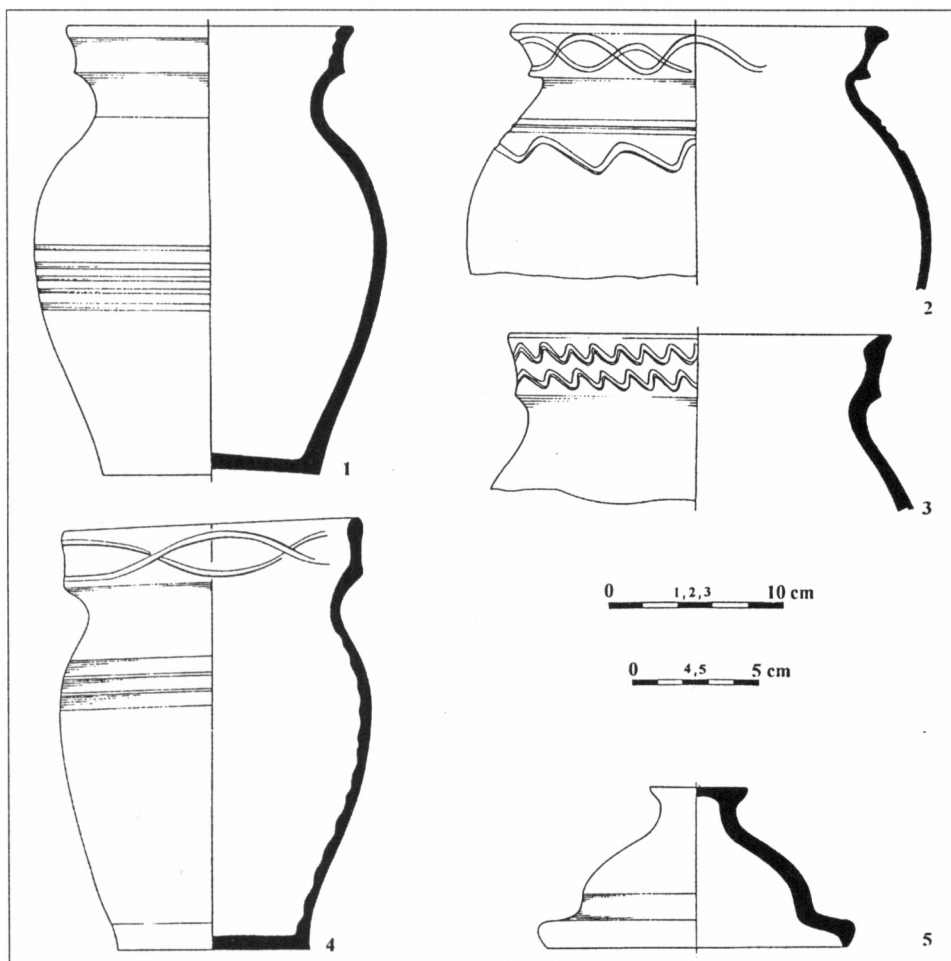
Ve zbylé části plochy se objevila značná koncentrace větších či menších, většinou pravidelných kruhových nebo oválných objektů (obr. 6; 8). Ty tvořily hospodářské zázemí středověkého domu. Mezi nimi vyniká 10 velkých zásobních jam (např. 532, 570, 578, 584, 588, 592, 615 aj.), které jsou datované do průběhu 14. století (obr. 6; 14). Jejich metrické hodnoty jsou však různé. Průměry ústí se pohybovaly v rozmezí 80–200 cm a hloubky pak v rozmezí 140–260 m. Koncentrovaly se v severní části zkoumané plochy, v největší vzdálenosti od domu. Blíže sklepa se pak vyskytly pouze menší nepravidelné či oválné plytké jámy, jejichž funkci nelze přesně určit.

Podstatnou část zahlobněných objektů tvořily menší či větší kùlové jámy (obr. 6; 8). Ty se koncentrovaly u východního okraje zkoumané plochy v linii, ve směru sever–jih. Tato linie kùlových respektuje jak sklep, tak i nadzemní dům i většinu velkých objektů, včetně zásobních jam. Proto se domníváme, že se jedná o hranici parcely, která byla vymezena

Obr. 15. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Výběr materiálu z výzkumu. 1–5 – 1. polovina 14. století (584); 6–8 – třetí, nejmladší fáze sklepa z 2. poloviny 14. století.

Obr. 16. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Výběr materiálu z výzkumu. 1–5 – 2. polovina 14. století (570).

dřevěným plotem. Zbýlé kúlové jámy souvisí s nadzemními stavbami hospodářského charakteru (přístřešky, chlévy, kúlny). Časté superpozice svědčí o reparacích jednotlivých staveb. Doloženy jsou i vyhořelé kúly s požárovými horizonty.

Většina archeologického materiálu se nacházela ve větších objektech, především pak odpadních a zásobních jámách. Jedná se především o hodnotný soubor keramiky, který nám umožňuje objekty přiřadit do průběhu 14. století. Zatímco soubor z jámy 584 lze datovat do první poloviny 14. století (nádob s římsovíty okraji, prosté seříznuté okraje – obr. 15:1–5), soubor z jámy 570 je mladší, z druhé poloviny až závěru 14. století. U řady větších nádob, především hrnců se objevují okraje s náběhem na okruží (obr. 16:1–3). Téměř na všech typech nádob se uplatnila oběžná výzdoba v podobě vlnic (obr. 16:2–4) a horizontálních žlábků (obr. 16:1, 4). Výjimečně se objeví červená malovaná linie. Tvarové spektrum není příliš široké a zahrnuje především různé varianty větších (obr. 15:1; 16:1–3) či menších (obr. 15:4–5; 16:4) hrnců, džbánů (obr. 15:2), pokličky (obr. 16:5), ojediněle zlomek kahanu či mísy. Ostatní nálezy jsou zastoupeny pouze ojediněle – zlomky bronzových či železných předmětů, osteologický materiál, mazanice aj.; předměty z organických materiálů nejsou zastoupeny vůbec.

Vývoj parcely v 16.–17. století

Zánik zástavby parcely v první polovině 15. století a neobnovení sídelních stavebních aktivit v tomto prostoru lze spojovat s výstavbou městského opevnění. To sevřelo bezprostřední okolí náměstí tak, že se tato parcela ocitla vně opevněné plochy. Již v letech 1438–1439 se započalo s opravou Olomoucké brány a výstavbou dřevěného opevnění. To bylo od roku 1495 do roku 1510 nahrazeno kamennou hradbou a příkopem. S výstavbou kamenného opevnění lze spojit zdi 900, 900A–C, které prokazují nejen stejné znaky mezi sebou (především strukturou a provázaností zdiva), ale jsou i shodné s dnešními pozůstatky hradební zdi. Na jižním okraji parcely se nám podařilo zdokumentovat celou severní zeď tzv. Olomoucké brány (900 – obr. 6). Ta byla stupňovitě založena do podloží, s ohledem na sklon stěny prvního příkopu. V nejhlubším místě byla rozšířena do podoby opěrného pilíře, ve kterém se podařilo identifikovat tři druhotně použité gotické články. Olomoucká brána byla velmi mohutná a silně opevněná, což dokládá i zpráva z roku 1531, kdy se na ní začala stavět bašta. O mohutnosti brány si lze udělat představu z Velehradského veduty z roku 1728 (obr. 21).

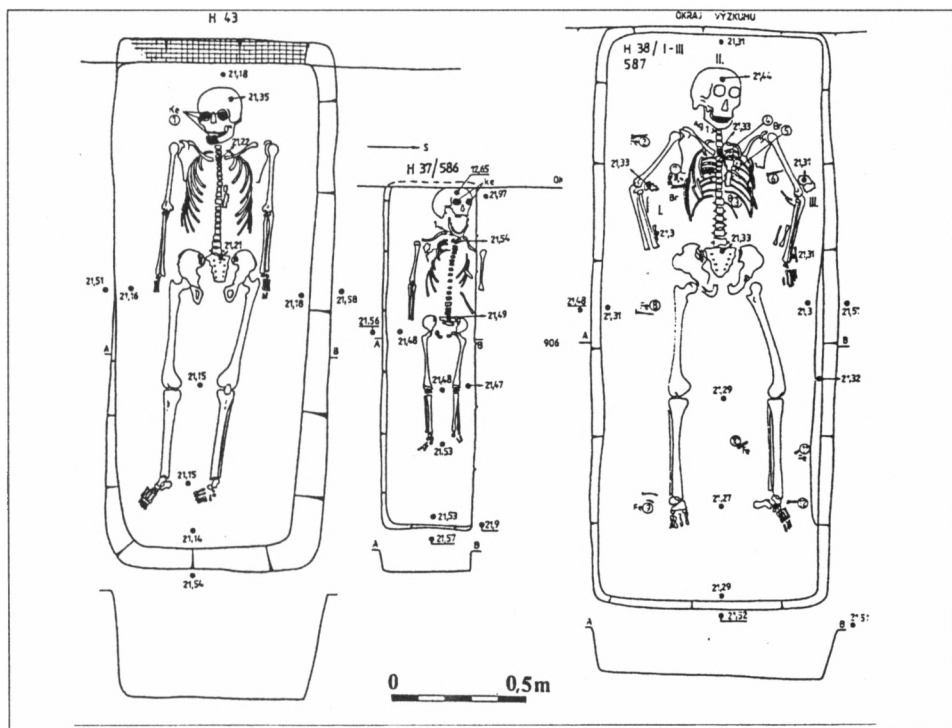
Katastrofu pro městské opevnění a jeho následný postupný úpadek znamenaly události 30. leté války. V červnu 1643 zničila Torstensonova švédská armáda všechny brány města, bašty a část hradeb a valů. To se nevyhlo ani Olomoucké bráně. Do tohoto období zániku brány lze klást kontext 131 v městském příkopu, který tvoří suť a velké množství cihel a střešní krytiny. Mladší zdi 902 snad mohou souviset s pokusem o opravu zničené brány, případně s přestavbou části brány k obytným účelům v průběhu 2. poloviny 17. a 18. století.

Mimo novodobých pozůstatků staveb Šerhovní ulice se podařilo na lokalitě odkrýt a prozkoumat 43 kostrových hrobů. Zjištění části pohřebiště v prostoru před městskou hradbou bylo také překvapením, i když se zde dalo předpokládat. Chyběly však o tom až do doby výzkumu přesvědčivé důkazy. Hroby se nacházely až ve třech horizontech nad sebou (obr. 6). Datujeme je podle stratigrafické situace do průběhu 17. a 18. století. Některé z nich byly zapuštěny do již částečně zasypaného prvního příkopu (obr. 6). V pravidelných hrobových jámách byli mrtví pohřbíváni v natažené poloze na zádech s rukama podél těla s orientací V–Z. Doloženy jsou zbytky dřevěných rakví, ve třech případech opatřené visacím zámkem. Z nálezů lze uvést pouze součásti oděvu v podobě drobných spinek i kožených řemínků s bronzovými očky. K zajímavým hrobů lze přiřadit H 38, kde byla uložena žena se dvěma novorozenci (obr. 17). Zlomky keramických nádob na očích a ústech nám podávají důkaz o rituálních praktikách a pomáhají nám přiřadit hroby pravděpodobně příslušníkům židovské komunity města. Zjištěné hroby jsou jen logickým propojením s dalšími staršími nálezy před první městskou hradbou. Písemných zpráv o vymezení prostoru mezi hradbou a městským příkopem, pro pohřbívání židovské komunity je poměrně mnoho (např. Janoušek 1938, 82). Prostor před hradbou byl k tomuto účelu využíván téměř celý. Tuto skutečnost změnilo až josefínské reformy 2. poloviny 18. století.

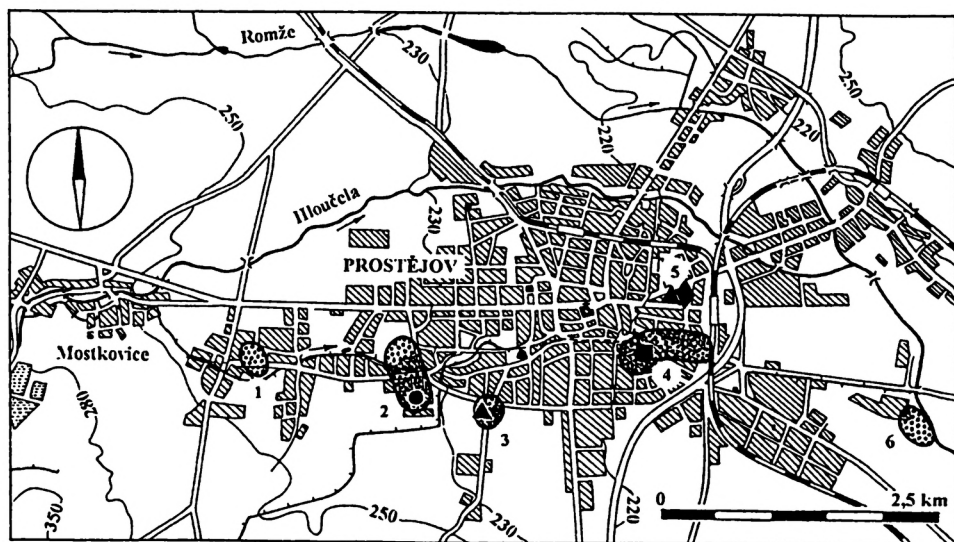
Srovnání archeologických a historických pramenů

Struktura osídlení v prostoru mezi tokem Hlouchely a bezejmenným ramenem se začala formovat již v období Velké Moravy. Stejně jako v pravěku, tak i ve středověku se kolem tohoto vedlejšího vodního toku koncentrují slovanská sídliště i pohřebiště (obr. 18) ze střední doby hradištní. Pokud vezmeme doposud zjištěné skutečnosti, vypadá osídlení v tomto období takto:

Na katastru Domamyslic bylo v roce 1995 zjištěno záchranným archeologickým výzkumem, 100 m severně od vodního toku, sídliště z 9. století (1 – obr. 18). Reprezentuje ho chata a jáma, z kterých pochází mimo souboru keramiky i železná hřívna a zlomek hrozníčkové náušnice. Významný soubor nálezů pochází z výzkumu z roku 1999, kdy se podařilo v lokalitě „U sv. Anny“, na rozhraní katastrů Krasic a bývalé osady Drozdovice (dnes sou-

Obr. 17. Prostějov – Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice 1998. Půdorysy a profily některých hrobů ze 17.–18. století.

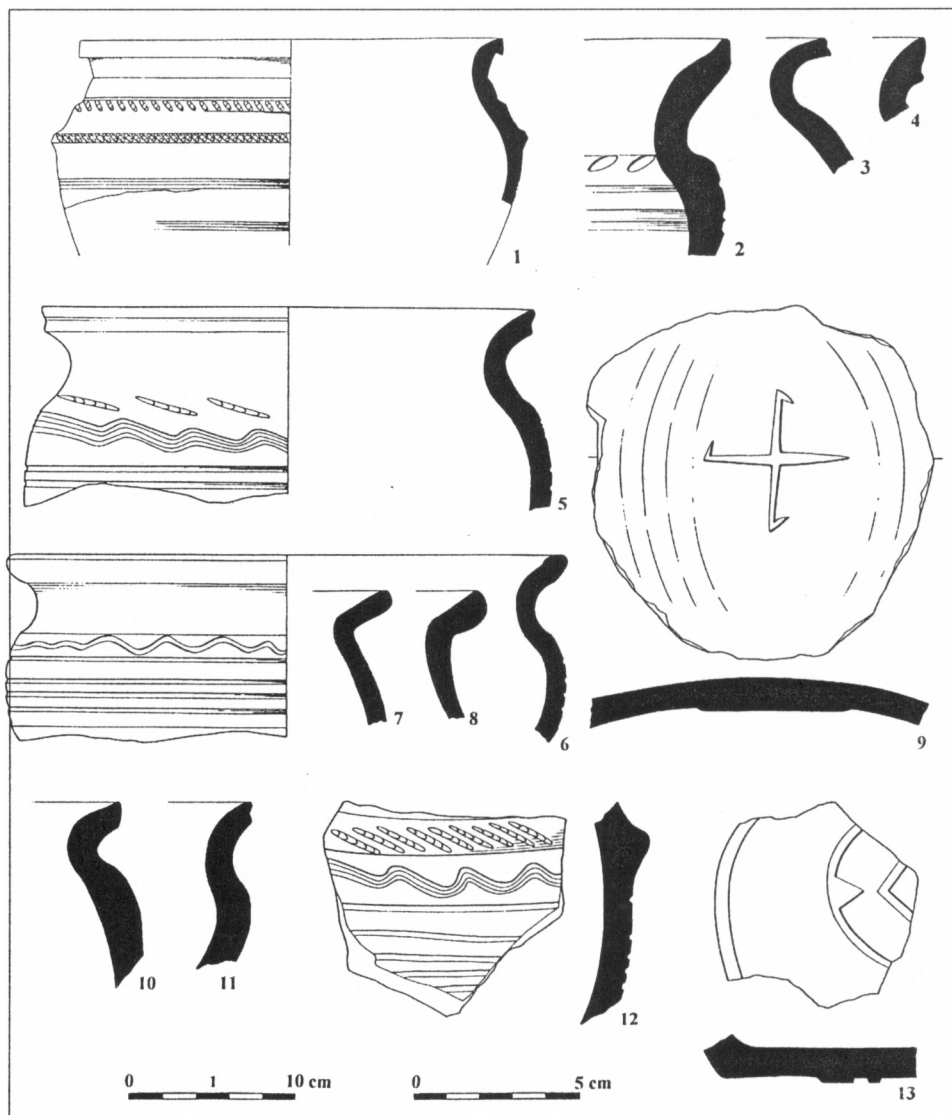

- - sídliště a objekty 9.-10. století
- sídliště objekty 10.-11. století
- ▲ - pohřebiště 9. století
- ◆ - pohřebiště 11. století

Obr. 18. Výřez z mapy 1:50 000 24–24 s lokalitami 9.–11. století. 1 – Domamyslice, 2 – „U sv. Anny“ a ul. Vasila Škracha, 3 – Určická ulice, 4 – kostel sv. Petra a Pavla s Dolní ulicí, 5 – Třebízského a Svatoplukova ulice, 6 – Kralický háj.

část Prostějova), zachytit a prozkoumat část slovanské osady z 9.–10./11. století (2 – obr. 18). Jednalo se o dva půdorysy menších chat a celou řadu podlouhlých, oválných objektů. Ty poskytly značné množství keramiky 9. (obr. 19:5–8) až přelomu 10./11. století (obr. 19:1–2, 12–13), jakož i řadu železných (majzlík) a kamenných předmětů. Celková dispozice svědčí o tom, že se zde podařilo zachytit část výrobního areálu většího sídliště (Čižmář-Šmíd 1999, 63). Asi 200 metrů jižním směrem od této osady byl v roce 1975 prozkoumán sídlištní objekt, který poskytl hodnotný archeologický materiál (Prudká 1977, 62). Osídlení se tedy v této době rozkládalo po obou stranách vodního toku (2 – obr. 18).

Další archeologické nálezy pochází v prostoru Určické ulice. V roce 1920 zde A. Gottwald prozkoumal 6 kostrových hrobů, které byly rozmístěny údajně ve třech řadách a měly orientaci V–Z. O dva roky později zde byly zjištěn hrob sedmý (Gottwald 1924,

Obr. 19. Prostějov – „U sv. Anny. Výběr materiálu 9.–11. století.

133; 1931, 117). Za vilou prof. Sedláčka pak uvádí Gottwald další dva hroby, přičemž z jednoho pochází nádoba zdobená vlnicemi a horizontálními rýhami (Gottwald 1931, 117). V roce 1996 se podařilo v prostoru Určické ulice prozkoumat, při budování dálkově-optického kabelu, menší zásobní jámu. Z ní pochází několik zlomků středohradištní keramiky (9. století). Jáma se nachází cca 50 m od Gottwaldových hrobů (3 – obr. 18).

Tím se dostáváme do vlastního areálu dnešního města, kde se nachází dvě důležité lokality. Pozůstatky slovanského osídlení pochází z prostoru kostela sv. Petra a Pavla a Dolní ulice (4 – obr. 18). Zde se od 30. let při různých stavebních aktivitách doposud objevují doklady osídlení z 9.–11. století. V roce 1937 zde byl při budování fary nalezen zlomek okraje slovanské nádoby. V Dolní ulici pochází středohradištní keramika z povrchových sběrů (Gottwald 1924, 129). Při výzkumu v roce 1996, zde by A. Prudkou prozkoumán sídlištní objekt, datovaný do mladohradištního období (Prudká 1999, 73). Několik zlomků středohradištní keramiky bylo nalezeno v kulturní vrstvě při výzkumu, který byl realizován při výstavbě bytových domů v roce 1999 (Čížmář–Šmíd 1999, 64). Slovanské osídlení je prokázáno i v Kralickém háji na pravém břehu Valové (ústní informace P. Procházkové – 6 – obr. 18)

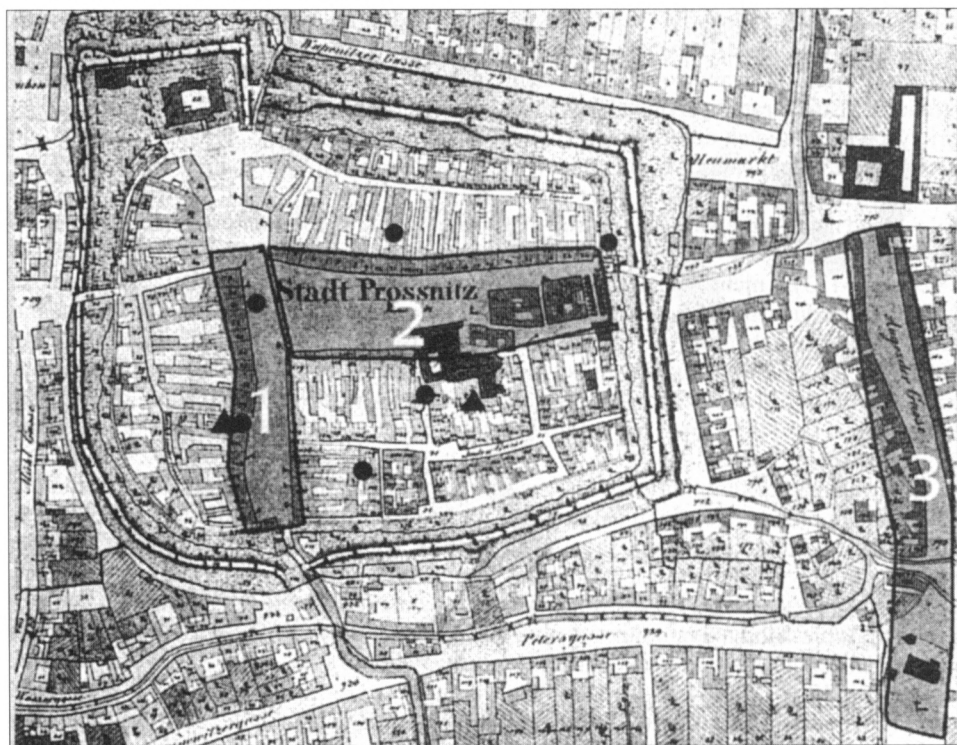
Snad nejdůležitějšími nálezy jsou dvě pohřebiště na Třebízského a Svatoplukově ulici. V průběhu let 1914–1933 zde zachránil A. Gottwald několik hrobů z 9. století (Gottwald 1924, 132–133), z nichž pochází např. železné ostruhy s ploténkami, bradatice, srpy a nože i náušnice podunajského typu. Na obou ulicích bylo postupně zachyceno a prozkoumáno téměř 30 kostrových hrobů (5 – obr. 18). K datování jsou, mimo nožů a zkorodovaných stop po záušnicích, především nálezy mincí /denár Vratislava II. (1058–1092); dva denáry Spytihněva II. (1055–1061); Vratislava II. jako údělného knížete (1058–1061) a dva denáry Břetislava I. (1034–1055). Tím je toto mladohradištní pohřebiště datováno do poloviny 11. století (Prudká 1999, 75).

Problematika kontinuity osídlení mezi velkomoravským, mladohradištním osídlením a následným raně středověkým osídlením je složitá. Prokázanou kontinuitu osídlení od 9. do závěru 10. století máme pouze na sídlišti „U sv. Anny“ (obr. 19). Zbylé lokality jsou osídleny pouze v 9. století a u kostela sv. Petra/Dolní ulici a na ulici Třebízského jsou zachyceny památky z 9. a potom až z poloviny 11. století. A. Prudká se domnívá, že pohřebiště na Třebízského a Svatoplukově ulici má kontinuální vývoj (Prudká 1999, 75). S tím nelze souhlasit, protože zde, tak jako u kostela sv. Petra a Pavla, chybí nálezy v délce více jak 100 let (10. a 1. polovina 11. století).

Srovnání sídlišť z 9. a 10. století s ulicovými vesnicemi počátku 12. století je značně problematické a nelze zde mluvit o kontinuálním osídlení. Archeologické výzkumy mohou tuto skutečnost ještě zvrátit a potvrdit v některých místech případnou kontinuitu. Nelze vyloučit, že nově konstituované vesnice navázaly na starší tradici. Tak bychom mohli teoreticky vztáhnout velkomoravské osady u Domamyslic k Domamyslicím, U sv. Anny ke Krasicím; na Určické ulici k Drozdovicím a u sv. Petra/Dolní ulice k Újezdu. V podstatě zde při založení těchto vesnic došlo jen k minimálnímu prostorovému posunu (viz. obr. 18).

Nyní se dostáváme k samotnému Prostějovu. Ten se v písemných pramenech objevuje nejprve jako Prostějovice a teprve později jako Prostějov, případně germanizované formy Prosteys. Nejstarší listinou, která se vztahuje k Prostějovu, je listina biskupa Jindřich Zdíka, ve které je sepsána majetková držba olomoucké kapituly (Karný 1999, 7). Problematika umístění osady Prostějovice byla řešena dlouhá léta. Ani jednu z uvedených středo- a mladohradištních lokalit však nelze vztáhnout k Prostějovicím, ani v podobě starší sídelní tradice. Zabraňuje tomu především poměrně velká vzdálenost těchto osad od dnes lokalizovaných Prostějovic a neprůkaznost kontinuálního osídlení. Umístění Prostějovic se hledalo na různých místech – u kostela sv. Petra a Pavla, v dnešní ulici Újezd, ve Wolkrově ulici či na náměstí T. G. Masaryka (Grúzová 1989, 7; Karný 1999, 8). Nakonec se podařilo lokalizovat Prostějovice do prostoru dnešního Žižkova náměstí a došlo tím jen k logickému doplnění řady ulicových vesnic, které se začaly s 12. stoletím rozvíjet podél bezejmenného

ramene Hloučely (obr. 2, 20). Jejich starý původ dokládá i rozbor jejich názvů. Jedná se o tzv. místní jména čelední, končící koncovkou -ice (Domamyslice, Čechovice, Krasice, Drozdovice, Prostějovice - Karný 1999, 8). Žižkovo náměstí má stejnou orientaci jako většina ostatních ulicových osad v tomto prostoru (viz. obr. 2, 20–21) a nemá pravidelný tvar, což nasvědčuje původní formě ulicového typu osady s návsi. Jeho starší původ dokládá i brána, která ho z jižní strany uzavírala a která se jmenovala „Selská“. L. Karný se domnívá, že se tento prostor nazýval „Selská ulice“, což by také ukazovalo na starší sídelní tradici (Karný 1999, 9).

Obr. 20. Výřez z katastrální mapy města z roku 1833 s vyznačením plochy předlokační osady Prostějovice (1), lokační osady (2) a Újezdu (3) dle L. Karného s nálezy průběhu 13. století. ● – nálezy z 1. poloviny 13. století, ▲ – nálezy z 2. poloviny 13. století.

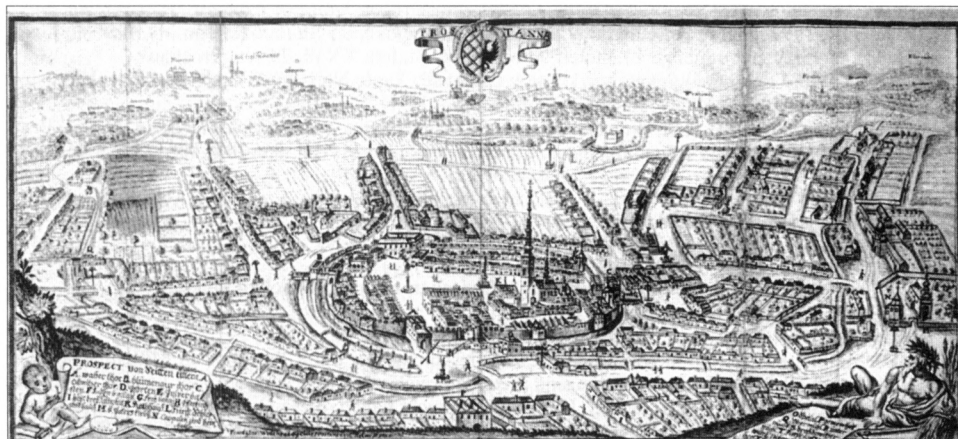
Vývoj Prostějovic nemáme doposud v archeologických pramenech dostatečně doložen. K nejstarším nálezům lze přisoudit sporadické nálezy tuhové keramiky z prostoru Koželuhovy ulice a náměstí T. G. Masaryka. Ve 13. století se pak rozmnožují jak písemné, tak archeologické prameny (obr. 20). V písemné zprávě z roku 1213 je již Prostějov v majetku moravského markraběte. Důležitost osady umocňuje skutečnost, že zde v zimě (31. prosince) pobýval nejen moravský markrabě Vladislav Jindřich, ale i Přemysl Otakar I. a řada dalších hodnostářů a příslušníků jeho družiny. To podle L. Grůzové dokládá existenci markraběcího dvorce (Grůzová 1989, 7). V archeologických pramenech však tuto domněnku nelze doložit. Výskyt nálezů keramiky z první poloviny 13. století, tedy s doby před německou kolonizací, vyjadřuje obr. 20. Jedná se o keramiku tzv. pozdněhradištní tradice, která ještě reflektuje na starší slovanské formy. Reprezentují ji esovitě profilované hrnce s prostými seříznutými či římsovitými okraji (obr. 3:1, 3) a oběžným stylem výzdoby v podobě širších horizontálních žlábků a vlnic (obr. 3:1, 3–4). Oproti kolonizační keramice se výrazně liší i technologie a výpal keramiky. Na doposud prozkoumaných plochách se podařilo

zachytit pouze ojedinělé sídlištní objekty (Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice – 2 jámy – 514, 516; Kostelní ulice – zásobní jáma – ústní informace P. Procházkové) a zbylé nálezy pocházejí z vrstev (náměstí T. G. Masaryka 16 – obr. 20). Poměrně velký rozptýl jednotlivých nálezů (obr. 20) dokládá rozmach osady již v době před kolonizací. Do poloviny 13. století se Prostějov vyvinul do podoby trhové vsi, která měla poměrně významné postavení mezi sídly obdobného charakteru (Grůzová 1989, 7).

Kolonizace 2. poloviny 13. století znamenala pro Prostějov příliv nového, cizojazyčného obyvatelstva. V prostoru dnešního náměstí T. G. Masaryka byla založena nová osada, na níž přešla práva starší české vesnice (Grůzová 1989, 7). Tyto události nám reprezentují některé archeologické nálezy (obr. 3–5). Ze Žižkova náměstí – zemnice a materiál z vrstev; z augustiniánského kláštera – zemnice a materiál z vrstev a některé další ojedinělé nálezy. Zemnice, které sloužily pravděpodobně jako provizoria, dokládají stavební aktivity v prostoru starší vesnice na Žižkově náměstí, ale i v prostoru dnešního kostela Povýšení sv. Kříže a augustiniánského kláštera. Mohla zde pokračovat stavební čára jižní strany náměstí, stejně jako na severní straně náměstí. V archeologických nálezech se objevuje především zvonivě vypálená, technologicky dokonalá keramika (obr. 4:5–8), a také první mincovní nálezy brakteátů (Žižkovo náměstí, augustiniánský klášter).

Výrazný rozvoj osady se udál ve 14. století, kdy se Prostějov přetváří z podoby trhové vsi v městečko. Špatná hospodářská politika Lucemburků se projevila i v majetkových poměrech, kdy v druhé polovině 14. století přechází držení města do rukou šlechty. Za Šelmberků dochází k rozdrobení městečka, které je již opět uváděno s českým názvem. Tato situace se mění až v závěru 14. století, kdy se rozdrobené državy daří scelit Kravařům (Grůzová 1989, 8). Udělením výsady výročního trhu roku 1390 znamená faktické povýšení městečka na město (Grůzová 1989, 8). V průběhu tohoto století má v Prostějově vzniknout dřevěná tvrz, obehnaná vodním příkopem. Měla se nacházet jižně od městečka v sousedství dvora zvaného Kopec (Grůzová 1989, 8). Tyto indicie a celková konfigurace terénu teoreticky dovolují situovat tuto stavbu do prostoru bývalého augustiniánského kláštera a kostela Povýšení sv. Kříže, i když pro to nemáme doposud oporu v archeologických nálezech. Dnešní kostel se nachází na výrazném návrší, která má oproti okolnímu terénu převýšení 2–3 m. To je, na zcela plochou konfiguraci Prostějova, poměrně výrazný terénní bod. Tvrz zaniká ještě v průběhu 14. století, poněvadž je roku 1391 věnována vznikajícímu augustiniánskému klášteru a to už jen jako pozemek obehnaný příkopem (Grůzová 1989, 8).

Rozmach města ve 14. století dokládají poměrně početné archeologické nálezy. Hodnotné jsou především informace o vývoji parcel jednotlivých domů a to jak celé parcely

Obr. 21. Velehradského veduta města z roku 1728 (ze sbírek Muzea Prostějovska v Prostějově).

(Hlaváčkovo náměstí/Šerhovní ulice; Žižkovo náměstí), tak i vývoj jejich hospodářských částí (Koželuhova ulice). Doloženy jsou dřevěno-hlinité domy s hrázděnou konstrukcí, jejichž hospodářské části zahrnoval sklep, různé typy přístřešků a zásobních či odpadních jam. Důležité pozorování bylo učiněno před východní částí hradební zdi města. Nacházela se zde jak celá parcela na dnešním Hlaváčkově náměstí/Šerhovní ulici, tak i další středověké objekty, které se objevily až 50 m východním směrem od této parcely. To je neklamný důkaz, že město 14. a 1. poloviny 15. století bylo o mnoho větší, než prostor vymezený pozdější kamennou hradbou. Řada požárových, destruktivních horizontů v průběhu 14. století dokládá i stinné stránky vývoje města. Můžeme je spojit jak s lokálními požáry, o nichž nemáme žádné doklady v písemných pramenech, tak i s důsledky markraběcích válek. Nejvíce se města dotkly události husitského hnutí. Město bylo sice husitské, nicméně s katolickým klášteřem. Ten byl poničen až kolem roku 1423 vojskem Diviše Bořka z Miletína a Viktorina z Poděbrad. Ještě ve 40. letech město přepadl Smil z Moravan. Do tohoto období lze také klást zánik zástavby v prostoru Hlaváčkova náměstí/Šerhovní ulici a další požárové horizonty odkryté např. na náměstí T. G. Masaryka 16.

Obdobím vrcholného vývoje města je 16. století, kdy je v majetku Pernštejnů. Dochází k dokončení hradebního systému, opravě kostela, postavení radnice a zámku a spolu s rozvíjejícím se obchodem a řemeslem i ke vzniku výstavně měšťanské architektury (obr. 21).

Literatura

- ČIŽMÁŘ, Z., 1998: Nové poznatky k vývoji středověkého a novověkého Prostějova ve světle záchranného archeologického výzkumu na Hlaváčkově náměstí/Šerhovní ulici, Štafeta XXIX, 83–97. Prostějov.
- ČIŽMÁŘ, Z.–ŠMÍD, M., 1997: Výsledky předstihového a záchranného výzkumu na ploše ambitu bývalého augustiniánského kláštera v Prostějově, Štafeta XXVIII, 53–59. Prostějov.
- ČIŽMÁŘ, Z.–ŠMÍD, M., 1999a: Prostějov (okr. Prostějov), Určická ulice, PV 39 (1995–1996), 452–453. Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z.–ŠMÍD, M., 1999b: Nové archeologické objevy na Prostějovsku v roce 1999. Štafeta XXX, 58–71. Prostějov.
- DEMEK, J. a kol., 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
- GOTTWALD, A., 1924: Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku. Prostějov.
- GOTTWALD, A., 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov.
- GRŮZOVÁ, L., 1989: Prostějov od počátků do roku 1848. In. Prostějov – 600 let. Má vlast – edice obrazových publikací, řada B, sv. 16, 7–16. Praha.
- HUNKA, J., 1999: Nálezy olovených plomb na zaišřování prepravovaných tovarů (14.–17. stor.) zo Slovenska, Študijné zvesti AU SAV, 33, 295–309. Nitra.
- JANOŠEK, V., 1938: Dějiny Prostějova. Vlastivěda moravská II – prostějovský okres. Brno.
- KARNÝ, L., 1999: Drobné poznámky k dějinám Prostějova. HISTORIA PROSTANNENSIS, sv. 1. Prostějov.
- PRUDKÁ, A., 1977: Jáma ze střední doby hradištní v Prostějově, PV 1975, 62. Brno.
- ŠMÍD, M., 1995: Depot mincí ze 13. století v Prostějově, Štafeta XXVI, 74–76. Prostějov.
- ŠMÍD, M., 1998: O archeologickém výzkumu v presbytáři kaple Nejsvětější Trojice u hlavního kostela v Prostějově, Štafeta XXIX, 73–82. Prostějov.
- ŠMÍD, M., 1999: Prostějov (okr. Prostějov), augustiniánský klášter, PV 39 (1995–1996), 450–451. Brno.
- ŠMÍD, M., 1999: Prostějov (okr. Prostějov), Čs. Spořitelna – dostavba, PV 39 (1995–1996), 452–453. Brno.

Zusammenfassung

Entwicklung der Stadt Prostějov in den archäologischen und schriftlichen Quellen aus der Zeit des 10.–16. Jahrhunderts

Der Artikel beschäftigt sich mit der ältesten Geschichte der Stadt Prostějov in Mittelmähren. Die schriftlichen Quellen zur Stadtgeschichte sind nicht zahlreich, aber in der letzten Zeit kam es dazu, dass einige Historiker (Grůzová 1989, Karný 1999) sich versucht haben, diese Quellen neu zu interpretieren. Gemeinsam mit den archäologischen Forschungen ist es gelungen die älteste Geschichte der Stadt besser zu erkennen.

Einige Bauarbeiten im historischen Stadtkern sind in der Vergangenheit durchgeführt worden ohne

vorläufige archäologische Forschung. Einigen Bauten konnte man nur folgen wie z. B. das Kaufhaus Prior (1 – Abb. 1), Kulturhaus (2 – Abb. 1), städtische Markthalle (4 – Abb. 1) und Gebäude der Investitions- und Postbank (3 – Abb. 1). Man konnte überhaupt nicht folgen dem Ausbau des Gebäudes für die ehemalige kommunistische Partei (5 – Abb. 1) und auch der Hotelssanation „Bei drei Könige“ (6 – Abb. 1). So sind wichtige Erkenntnisse von den Flächen des Stadtkerns für immer verloren. Zum Umbruch kam es im Jahr 1994, seit wann alle Arbeiten im Stadtkern archäologisch dokumentiert sind.

Archäologische und schriftliche Quellen

Die Siedlungsstruktur auf dem Gebiet zwischen dem Flusslauf Hloučela und namenlosem Flussarm hat ihre Anfänge schon in der grossmährischen Zeit. In der mittelslawischen Zeit waren dort einige Siedlungen und Gräberfelder. Auf dem Kataster der Gemeinde Domamyslice wurde eine Siedlung aus dem 9. Jh. festgestellt. Weitere slawische Besiedlung aus dem 9.–10/11. Jh. war auf der Lokalität bei „St. Anna“. Grundrisse von zwei Hütten und eine Reihe Objekten von ovaler Form wurden dort freigelegt. Etwa 200 m südlich von dieser Siedlung wurde schon im Jahr 1975 ein Objekt mit den wertvollen Funden aus dem 9. Jh. erforscht.

Weitere Besiedlung war im Raum der Určická-Gasse. Es handelt sich um 9 Skelettgräber. In einem Grab war ein Gefäss mit der Wellenverzierung. In derselben Gasse wurde noch eine Vorratsgrube freigelegt. Die Keramikfunde aus dieser Grube datiert man in das 9. Jh. Im heutigen Stadtareal befinden sich noch zwei Lokalitäten. Es handelt sich um den Raum der St. Peter und Paul-Kirche mit den Spuren der slawischen Besiedlung und um die Dolní ulice (Untere Gasse) mit den Funden aus dem 9.–11. Jh. Aus dem Areal dieser Gasse stammen mehrere wie mittelslawische so auch spätslawische Funde. Weitere slawische Besiedlung registriert man in sogn. Kralický háj (Kralizer Hain). Zu den wichtigsten Lokalitäten gehören Třebízský- und Svatopluk-Gasse mit zwei Gräberfeldern. Die Funde sammelte A. Gottwald von 1914–1933. Insgesamt wurden mehr als 30 Skelettgräber erforscht. Zwischen den Funden sind auch Denare aus der 2. Hälfte des 11. Jhs.

Die Frage der Kontinuität zwischen der grossmährischen, spätslawischen und frühmittelalterlichen Besiedlung ist kompliziert. Nachgewiesene Kontinuität der Besiedlung von 9. bis 10. Jh. hat nur die Siedlung Bei St. Anna (Abb. 19). Die übrigen Lokalitäten wurden nur im 9. Jh. besiedelt. Man kann nicht ausschliessen, dass die neu konstituierte Dörfer auf die ältere Siedlungstradition angebunden haben. So könnten die grossmährischen Siedlungen zum Dorf Domamyslice, Siedlung Bei St. Anna zum Krasice, Siedlung in der Určicer Gasse zum Dorf Drozdovice und bei St. Peter und Dolní-Gasse zum Dorf Újezd.

Die Stadt Prostějov ist in den schriftlichen Quellen als Prostějovice, in der deutschen Form als Prostey genannt. Die älteste Urkunde, die von Prostějov spricht, ist Urkunde des Bischofs Zdik aus dem Jahr 1141. Es sind aber Schwierigkeiten mit der Lokalisierung von Prostějovice. Man suchte diese Siedlung an verschiedenen Orten, z. B. bei der St. Peter-Paul-Kirche, in der heutigen Gasse Újezd usw. Zum Schluss ist es gelungen Prostějovice in den heutigen Raum Žižka-Platz zu lokalisieren. Der Žižka-Platz hat dieselbe Orientierung wie die Mehrheit der anderen Gassendörfer.

Zur Entwicklung der Siedlung Prostějovice sind in den archäologischen Quellen nur wenige Belege. Zu den ältesten Funden gehört die Graphitkeramik. Aus dem 13. Jh. stammt eine schriftliche Nachricht, der zufolge Prostějov dem mährischen Markgrafen gehörte. Im Winter des erwähnten Jahres sollte in Prostějov nicht nur der Markgraf Vladislav Jindřich, sondern auch der König Přemysl Otakar I. mit seiner Gefolgschaft weilen. Aufgrund dieser Nachricht hat Historikerin Grůzová einen Markgrafshof in Prostějov vorausgesetzt. Die archäologischen Quellen haben dafür bisher keine Unterlage. Zwischen den Keramikfunden befindet sich aus der 1. Hälfte noch Keramik des spätslawischen Charakters. In der Zerstreuung der Funde kann man die Verbreitung der Siedlung beobachten. In der Hälfte des 13. Jhs. könnte man Prostějov als „villa forensis“ – Marktdorf bezeichnen.

Die Kolonisation in der 2. Hälfte des 13. Jhs. bedeutete für die Stadt Zufluss der neuen fremdsprachigen Bevölkerung. Im Raum des heutigen T. G. Masaryk-Platzes wurde eine neue Siedlung gegründet mit den Rechten des älteren tchechischen Dorfes. Archäologische Funde aus dieser Periode stammen von Žižka-Platz, wo ein Grubenhaus entdeckt wurde, und ein anderes Grubenhaus wurde im Areal des Augustiner Klosters freigelegt und einige Einzelfunde. Die Grubenhäuser, die man als Provisorien bezeichnet, beweisen die Bauaktivitäten im Raum des älteren Dorfes auf dem Žižka-Platz und im Areal des Augustinerklosters. In den archäologischen Funden erscheint neue hartgebrannte Keramik und die ersten Brakteaten.

Wichtige Entwicklung des Marktdorfes fällt in das 14. Jh. Wichtigste Änderung kam in der 2. Hälfte des 14. Jhs. Das markgräfliche Städtchen kam in den Händen der Adligen. Zuerst waren es die Schelmlberger und am Ende des 14. Jhs. kamen die Herren von Kravař. Privilegium des Jahrmarktes bedeutete Erhöhung auf die Stadt. In diesem Jahrhundert sollte in der Stadt eine Holzfestung mit Wassergraben entstehen. Am Ende des 14. Jhs. hat die Feste nicht mehr existiert, denn im Jahr 1391 bekam das Augustinerkloster nur das Grundstück mit einem Graben umgeben.

Die Blütezeit der Stadt im 14. Jh. bewiesen auch zahlreiche archäologische Funde und Befunde. Die freigelegten Häuser zeigen die Holzlehmige Konstruktion. Zu den Häusern gehörten Keller, verschiedene Schutzdächer und Abfallgruben. Die Funde auf dem Hlaváčkovo-Platz/Šerhovni-Gasse und einige Objekte 50 m von dieser Parzelle entfernt zeigen, dass die Stadt in der Hälfte des 15. Jhs. viel grösser war, als der spätere befestigte Stadtraum mit Umfassungsmauer. Die zahlreichen Brandschichten beweisen Brände,

die in den schriftlichen Quellen nicht erwähnt werden. In den Hussitenkriegen wurde das Kloster zerstört.

Die höchste Blütezeit der Stadt fällt in das 16. Jh. wenn die Stadt von den Herren von Pernstein gehalten wurde. In dieser Zeit kam es zur Vollendung der Stadtbefestigung, zur Reparatur der Kirche, zum Ausbau des Rathauses und des Schlosses und zur Entstehung der Bürgerarchitektur.

Abbildungen:

1. Katastralkarte der Stadt Prostějov vom Jahr 1833 mit der Bezeichnung der erforschten und nicht erforschten Flächen. 1 – Kaufhaus Prior, 2 – Kulturzentrum, 3 – Investitions- und Postbank, 4 – städtische Markthalle, 5 – Gebäude der ehemaligen Kommunistischen Partei, 6 – Hotel „Bei drei Könige“, 7 – Koželuhova-Gasse, 8 – Žižka-Platz, 9 – Komenský-Platz, 10 – Augustinerkloster, 11 – Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse.
2. Ausschnitt aus der Karte der ersten militärischen Kartierung vom Jahr 1781. Die Karte zeigt noch einzelne Strassendörfer. 1 – Domamyslice, 2 – Čechovice, 3 – Krasice, 4 – Drozdovice, 5 – Prostějovice, 6 – Újezd.
3. Prostějov, Žižka-Platz. Tsch. Sparkasse 1995. Grundriss der Fläche und Auswahl der Funde aus dem Objekt 13 (1–5) und der Schichten (6).
4. Prostějov, Žižka-Platz. Tsch. Sparkasse 1995. Auswahl der Funde aus der 2. Hälfte des 13. und Verlauf des 14. Jhs.
5. Prostějov, Augustinerkloster. 1996. Ausschnitt der Fläche mit der Ecke des Grubenhauses 510. 1–4 Auswahl der Funde der 2. Hälfte des 13. Jhs., Grubenhaus 510, 5 – Keramik der 2. Hälfte des 14. Jhs. aus der Grube 509, 6 – Keramikfunde der 2. Hälfte des 14. Jhs. aus den Schichten.
6. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Gesamtplan der erforschten Fläche.
7. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Südprofil des Grabens mit den Holzpiloten und ein Teil des Olmützer Tores.
8. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Gesamtansicht auf einen Teil der erforschten Fläche des mittelalterlichen Hauses mit Keller und Wirtschaftsobjekten.
9. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Grundriss der älteren Phase eines oberirdischen Hauses.
10. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Detail der stratigraphischen Situation der Ecke eines oberirdischen Hauses.
11. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Grundriss des Kellers (Grube 508).
12. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Nordprofil des Kellers (Grube 508).
13. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. 1–3 – jüngere Phase des Hauses aus der 1. Hälfte des 15. Jhs., 4–6 – ältere Phase des Hauses aus dem 14. Jh., 7–9 – erste Phase des Kellers (508), 10–14 – zweite Phase des Kellers (508).
14. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Beispiele der Profile der Vorrats- und Abfallgruben im 14. Jh.
15. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Grabungsergebnisse: 1–5 – erste Hälfte des 14. Jhs. (584), 6–8 – dritte, die jüngste Phase des Kellers aus der 2. Hälfte des 14. Jhs.
16. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Geländesituation in der 2. Hälfte des 14. Jhs.
17. Prostějov, Hlaváček-Platz/Šerhovní-Gasse 1998. Grundrisse und Profile einiger Gräber aus dem 17.–18. Jh.
18. Ausschnitt aus der Karte 1:50 000 24–24 mit den Lokalitäten des 9.–11. Jhs. 1 – Domamyslice, 2 – „Bei der Hl. Anna“ und V. Škrach-Gasse, 3 – Určická-Gasse, 4 – St. Peter-Paul-Kirche mit der Dolní-Gasse, 5 – Třebízský- und Svatopluk-Gasse, 6 – Kralizer Hain.
19. Prostějov, Bei der Hl. Anna. Auswahl der Funde des 9.–11. Jhs.
20. Ausschnitt aus der Katastralkarte der Stadt vom Jahr 1833 mit der Bezeichnung der Vorlokationssiedlung Prostějovice (1), Lokationsdörfer (2), Újezd (3). o – Funde aus der 1. Hälfte des 13. Jhs. + Funde aus der 2. Hälfte des 13. Jhs.
21. Stadtvedute aus dem Jahr 1728.